

079716626

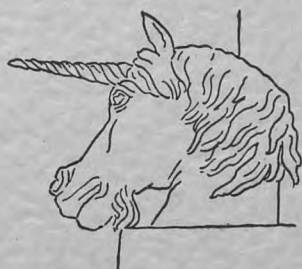

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

61.555

KBH

RHB

CHRISTIANSHAVNS
APOTEK

1707

1957

CHRISTIANSHAVNS
APOTEK

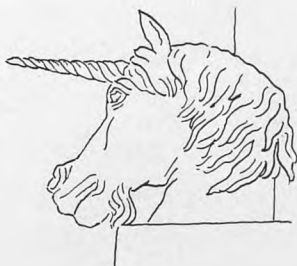
CHRISTIANSHAVNS APOTEK

ENHJØRNINGAPOTEKET

Nogle træk af apotekets historie 1707-1957

samlet af

AAGE SCHÆFFER

Udgivet på

250-årsdagen for apotekets oprettelse af

LOUIS FOERSOM

KØBENHAVN 1. MARTS 1957

*

09.6155

Sc 88

ex.1

c

INDHOLD

1. Christianshavn	7
2. Apotekets oprettelse og første indehaver	10
3. Tidsrummet 1712—1785. Apotekerne J. BARTHOLOMÆUS og M. DE PLACE	15
4. Apoteker FRANTZ HENRICH MÜLLER, Den kgl. Porcelainsfabriks skaber	23
5. Apotekerne PFLUGMACHER, fader og søn	36
6. Apoteker J. C. HAUBERG. Veterinærskolen på Christianshavn	44
7. Apoteket i ejendommen Torvegade nr. 19	48
8. Apoteket på Christianshavns torv	56
9. Apotekets indehavere siden 1870	64
Noter	69
Navneliste	74

1. CHRISTIANSHAVN

KONG CHRISTIAN DEN FJERDES regeringstid præges i en ganske særlig grad af en række byanlæg; vi finder dem overalt i den danske krones lande, mod syd i Slesvig og Holsten, mod nord i Norge og ikke mindst mod øst i de skånske provinser; alle i det væsentligste anlagt under hensyn til rigets forsvar.

Allerede inden kongen i 1596 selv overtog regeringens førelse, havde han iværksat en ombefæstning af grænsebyen *Krempe* i Holsten, og året efter gik han i gang med befæstningen af den strategisk vigtige grænseby *Halmstad* på Hallands vestkyst. Omkring århundredskiftet blev fæstningsbyen *Christianopel* anlagt på Blekinges østkyst som et forsvarspunkt mod det svenske stærkt befæstede Kalmar; men det er dog navnlig efter Kalmar-krigen (1611–1613), at byanlægene tager fart. Som de første kan nævnes byerne *Glückstadt* og *Bredsted* i hertugdømmerne, *Christiansstad* i Skåne og den, som her har vor største interesse, byen *Christianshavn*, hvortil de første planer udarbejdedes i 1617.

Det er karakteristisk for de forskellige byanlæg, at selv om disse anlægges hovedsagelig af militære grunde, er det kongen magtpåliggende, at der indenfor selve fæstningsrammen skabes plads for en civilbefolkning – et fastboende næringsdrivende borgerskab, som i påkommende tilfælde kan støtte garnisonen med proviant og materiel. For Christianshavns vedkommende viser dette sig i en udpræget grad.

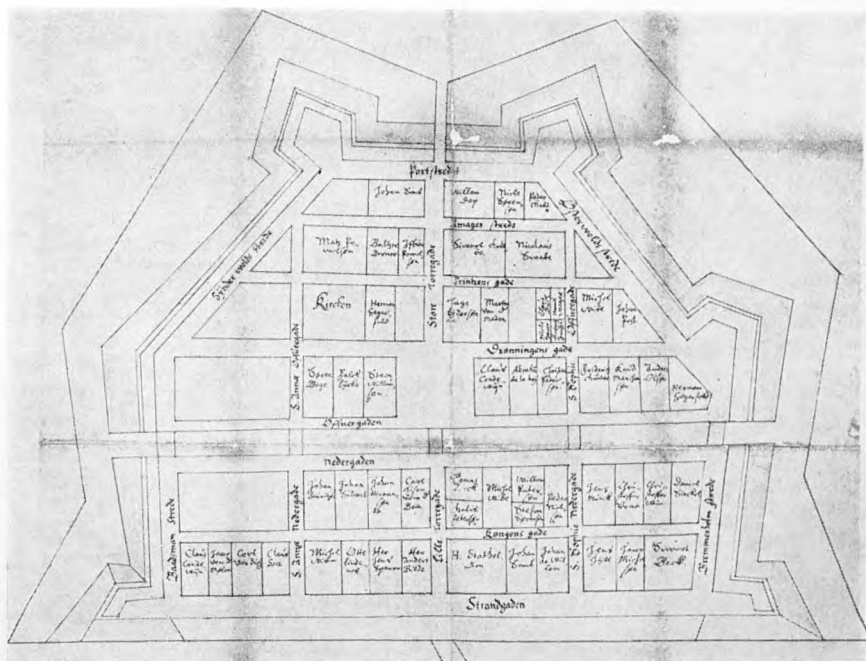
For at fremskaffe de fornødne midler gennem skattepålæg fremhæves dette byanlægs forsvarsmæssige betydning. Et sådant anlæg på den anden side havneløbet vil, siges det, »være vor Skibsflaade, Tøjhus, Slottet og den gamle By, som største Magt paaliggende er, til Defension og Forsikring«, og det er selvfølgelig rigtigt. Men på den anden side ses det tydeligt af hele byanlæggets karakter, at kongen i nok så høj grad har haft tanke for den nye bys handelsmæssige betydning, navnlig for den danske handelsflåde gennem en mere effektiv udnyttelse af Københavns havn. For samme for-

mål blev byen også delt ved en tværgående kanal med kajgader på begge sider. – Selve byanlægget var, som almindeligt for mange af hin tids byer, formet efter skakbrætprincippet, med en gennemløbende hovedgade («Torvegade») delt af et midtertorv, med parallelgader og derpå vinkelret udgående tværgader; et gadeanlæg, som trods nybygninger og gadeudvidelser stadig er bevaret. Udenom bykærnen kom så befæstningen, et voldanlæg i fortsættelse af den gamle hovedstads vold, med bastioner og grave, og med kun én adgangsvej fra landsiden, gennem Amagerport for enden af Torvegade.

Det gik kun småt med gennemførelsen af de kongelige planer; der måtte både trues og lokkes for at få handelens folk til at bosætte sig på Christianshavn; en væsentlig årsag hertil må sikkert søges i, at byen blev anlagt på sumpet og vandfyldt grund, hvor al bebyggelse krævede meget omfattende opfyldningsarbejder. Men det gik dog fremad, og i 1639 var man nået så vidt, at byen gennem en kongelig forordning ophøjedes til købstad; den fik sit eget våben, sit eget kommunale styre og blev iøvrigt tillagt de forskellige rettigheder i overensstemmelse med de sjællandske købstæder. Denne herlighed blev dog kun kortvarig. Der opstod hurtigt forskellige stridigheder mellem Københavns og Christianshavns magistrater, navnlig vedrørende udnyttelsen af havnen, og efterhånden blev det klart for begge parter, at det var bedst at få indført fællesstyre. I 1674 udstedtes da en ny kongelig forordning, denne gang gående ud på, at Christianshavn herefter skulle »indkorporeres og indlives« i residensstaden København.

Af Københavns grundtakst af 1689 fremgår, at Christianshavn på dette tidspunkt var jævnt bebygget, og i det følgende århundrede kom der fart i udviklingen. Christianshavn blev hjemsted for store købmands- og industri-virksomheder, bl. a. for de store oversøiske handelskompagnier; store havnepladser med vidtstrakte kajanlæg gav byen præg af søkøbstad, store pakhuse og administrationsbygninger skød i vejret. De rige købmænd og de store handelskompagniers direktører slog sig ned i Strandgades og Overgadernes patricierhuse, hvoraf en del endnu bevarede stadig minder om Christianshavns storhedstid.

Et stort problem i tilknytning til anlæget af den nye by var at få skabt en god forbindelse mellem denne og hovedstaden. Der krævedes hertil en række store regulerings- og opfyldningsarbejder. Fra Slotsholmen blev anlagt en bred dæmning ud til havneløbet – på dæmningen opførtes en halv snes år senere »Børsen« – og herfra førtes en ny bro (Knippelsbro) over til Christianshavns siden, hvor den blev landfast på en naturlig dæmning, som

Plan over Christianshavn ca. 1630 med påskrevne ejernavne. (Efter »Før og Nu« I. 1915).

iovrigt senere benyttedes til anlæget af Brogade. (Selve den, af samtiden beundrede, »vældige Bro, som blev lagt over Dybet og den stridige Strøm«, var af hensyn til trafikken i havnen en vindebro.)

Gennem en lang årrække var Knippelsbro den eneste forbindelse mellem Sjælland og Amager, og på visse tider af døgnet var denne forbindelse endda afbrudt. Ifølge en kongelig anordning oplukkedes vindebroen om formiddagen mellem kl. 6 og 7 og om eftermiddagen mellem kl. 12 og 1; ved disse tider måtte de passerende skibe se at slippe igennem, hvis de ikke ville betale en forhøjet afgift for gennemfarten. Denne Christianshavns afspærring fra omverdenen under broens »oprækning« kom, som vi senere skal se, til at spille en betydelig rolle, da man overvejede og drøftede oprettelsen af *det christianshavnske apotek*.¹⁾

2. APOTEKETS OPRETTELSE OG FØRSTE INDEHAVER

Den første, der øjnede en chance for et passende levebrød som apoteker på Christianshavn, var apotekeren i Kalundborg

BARTHOLUS FERDINAND KYBLICH.

Han var søn af hofguldsmed FERDINAND KYBLICH og dennes hustru KAREN BERTELSDATTER og er formentlig født i København, hvor faderen ejede en gård på Østergade.²⁾ Hans fødselsår kendes ikke, ej heller vides nærmere om hans livsførelse, inden han i 1699 nævnes som provisor i Kalundborg, hvor han bestyrede apoteket for apoteker FREDERIK AAGESEN GJERULFS enke. Efter tidens almindelige skik ægtede apotekerenken sin provisor, og denne fik derefter selv (21. oktober 1699) bevilling som apoteker.

Kun i få år kom KYBLICH til at virke som apoteker i Kalundborg og, som det synes, hele tiden under vanskelige levevilkår. Apotekernæringen alene kunne ikke brødføde sin mand i hin tids små provinsbyer, og KYBLICH havde da også fået sin stilling forbedret ved et par ekstra kongelige gunstbevisninger; dels havde han fået ret til vinhandel, og dels var han blevet fritaget for skat og al borgerlig tyng. Han kom imidlertid hurtigt i strid med byens købmænd, som gjorde indgreb i hans næring, navnlig i hans vinhandel. Denne gav også anledning til adskillige af de dengang så almindelige værtshusspektakler på apoteket, og han kom derved i klammeri med en del af byens borgere. KYBLICH klagede til byens magistrat, fik også medhold af denne, men forholdene blev ikke synderligt bedre. Senere søgte han at forbedre sine indkomster ved at få ret til at drive herberg – en ikke ualmindelig næringsvej for adskillige af datidens provinsapotekere – men hans ansøgning herom blev afslået.

30. september 1704 døde apotekerfruen, HEDEVIG TOMASDATTER, med hvem KYBLICH iøvrigt havde levet i stadig ufred. Hendes død har måske været medvirkende til, at han kom på den tanke at forlade Kalundborg og søge sig et bedre udkomme andet steds; i det følgende år begyndte han i al fald at arbejde ivrigt på at blive forflyttet til landets hovedstad.³⁾

I efteråret 1705 bad hans moder, nu som hofguldsmedens enke stadig boende på Østergade, kong FREDERIK IV om at give hendes søn lov til at flytte sit apotek til København eller Christianshavn, hvor et apotek var såre fornødent; og samtidigt indsendte KYBLICH selv til kongen en række ansøgninger (dat. 20. august, 5. september, 21. oktober og 10. november 1705).

Kun den sidste af disse er bevaret, men da indholdet formentlig har været nogenlunde det samme, er det sikkert tilstrækkeligt gennem denne sidste at blive gjort bekendt med, at det for KYBLICH i første række drejede sig om at komme væk fra Kalundborg, hvor han ikke kunne subsistere og blev i bund og grund ruineret. Hans højeste ønske var at få tilladelse til at flytte til København og navnlig at måtte anlægge et apotek på Christianshavn, hvis indvånere højligt ønskede et sådant, som ville være til stor nytte »i påkommende hastige Svagheder«.

Apoteker KYBLICHs ansøgning vakte stort røre og krævede en række drøftelser og overvejelser, da opfyldelsen af hans ønske stod i modstrid med den for København på den tid gældende apoteksordning. I den »Forordning om Medici og Apotekere«, som kong CHRISTIAN V havde udstedt 4. december 1672 var i § 25 indsat den bestemmelse, at sålænge de apoteker, som på det tidspunkt fandtes i hovedstaden, var ustraffeligen forsynede med gode varer og materialier skulle det »indtil på videre allernådigst anordning forblive ved det tal som nu i staden er og ej flere apoteker her sammesteds tilstedes.«*) Og da Christianshavn, som foran omtalt, kort efter indlemmedes i hovedstaden, måtte bestemmelsen altså også være gældende for denne bydel.

For at søge dette spørgsmål klaret valgte kongen den udvej at udnævne en særlig kommission. I et kongebrev, dat. 9. oktober 1705, til livlægerne, det medicinske fakultet og byens praktiserende læger blev disse anmodet om med hverandre at overveje, om det måtte anses fornødent at oprette et apotek på Christianshavn udover de allerede bestående; som motivering for skrivelsens udstedelse skrev kongen, at »adskillige« havde ansøgt om at måtte anlægge et sådant nyt apotek. Allerede ugedagen efter havde lægerne endt deres overvejelser og tilskrev kongen, at det efter deres mening ikke syntes særlig fornødent at oprette noget nyt apotek på Christianshavn, hvis man da ikke ville lægge særlig vægt på, at broens »optrækning« kunne blive til hinder for hurtigt at komme frem og tilbage, hvis nogen »hastig *casus*«

*) I København fandtes på denne tid de endnu bestående 4 apoteker: Loveapoteket, Kong Salomons apotek, Svaneapoteket og Elefantapoteket (nuv. kgl. Hofapotek).

måtte kræve det. Og da det vel tillige ville være tvivlsomt, om en apoteker kunne få sit nødvendige udkomme alene som Christianshavns apoteker, foreslog kommissionen den udvej, at hovedstadens apotekere i fællesskab dersteds etablerede en dygtig provisor, som forsynet med de nødvendigste medikamenter kunne klare situationen, indtil en medikus kom tilstede.

Efter at lægernes svar var indgået, indstillede konseillet til kongen, at såfremt ikke en af byens fire apotekere selv ville flytte sit apotek til Christianshavn, kunne det vel bevilges KYBLICH at oprette et apotek der, og denne indstilling blev stadfæstet af kongen.

Som en naturlig følge af denne beslutning udgik nu et kongebrev, dat. 23. februar 1706, til de københavnske apotekere. Det indledes med den meddelelse, at da antallet af indbyggere i Christianshavns by var så »mærkeligen tiltaget«, siden forordningen af 1672 blev udstedt, havde kongen fundet for godt, at der nu i bemeldte Christianshavn skulle anlægges et apotek, for at beboerne »i en hast« kunne få de fornødne medikamenter; hvorefter apotekerne anmodedes om »med det forderligste« at meddele, om en af dem selv ville flytte sit apotek til Christianshavn, da kongen i modsat fald allernådigst ville bevilge »en anden dygtig person« at måtte oprette et nyt der i byen.

At de københavnske apotekere ikke var særlig glade ved udsigten til at få en konkurrent, siger sig selv. Og allerede året i forvejen, da det var rygtedes, at apoteker KYBLICH havde indsendt sin ansøgning, havde hovedstadens apotekere i fællesskab henvendt sig til kongen med en indstændig bøn om, at der ikke blev ændret ved de bestående forhold. Som svar på kongens direkte forespørgsel henholdt de sig derfor hertil, idet de dog nu tilføjede, at ingen af dem turde påtage sig den bekostning og umage at flytte til Christianshavn og derfor nu ikke kunne andet end overlade alt til majestættens allernådigste vilje.

Vejen syntes nu banet for opfyldelsen af KYBLICHs ønske, da der pludselig meldte sig en ny aspirant til det nye apotek. Det var den i London bosciddende danske læge, dr. med. PEDER BALSLEV, en søn af læge og apoteker i Odense CHRISTOPHER PEDERSEN BALSLEV og KAREN RIISBRIGH. Han anbefalede til apotekerstillingen af den danske afsending i England IVER ROSENKRANTZ og af flere andre. – Nu måtte kongen igen tage affære. Den 30. marts 1706 skrev han til det medicinske fakultet om at henvende sig til BALSLEV og sørge for, at denne, såfremt han havde lyst til stillingen, »med det forderligste« kom her til byen; og fakultetet skulle da i overværelse af

hovedstadens apotekere eksaminere både BALSLEV og KYBLICH og derefter meddele kongen, hvilken af de to eksaminander, der blev befunden dygtigst og bedst erfaren.

Heller ikke denne gang lykkedes det dog at få afgjort spørgsmålet om Christianshavns nye apoteker. KYBLICH blev eksamineret men *ikke* befunden dygtig nok, medens BALSLEV rent ud nægtede at underkaste sig en eksamen i apotekerkunsten, »den han burde at vide, førend han sig i nogen praksis indlod«. – KYBLICH gav dog ikke op. Han ansøgte påny kongen om at få bevilling til det eftertragtede apotek i hovedstaden og opnåede derved, at det medicinske fakultet og de københavnske apotekere fik en ny kongelig anmodning om igen nøje at eksaminere ham. Og denne gang gik det bedre. Eksamensresultatet blev meddelt kongen i følgende (let moderniserede) skrivelse af 25. januar 1707:

»Efter Eders Kongl. *Majestets* allernaadigste Befaling af d. 13. novemb. 1706: haver vi underskrevne for os ladet kalde *Bartholus Ferdinandi Kyblich*, Apoteker udi Kalundborg, hannem paa ny nøje *examineret* og befundet, at han bedre haver erkyndiget sig i eet og andet, som han ej vidste i forrige *Examen* at gøre rede for, saa han synes nok i vore Tanker at kunne være bekvem til at oprette og forestaa et Apotek paa *Christianshavn*, saafremt han herefter med flid vil tage sine Sager i Agt, som han iligemaade haver lovet og forsikret . . . .«

Erklæringen var underskrevet af de to fakultetsprofessorer HANS MULE og OLE WORM samt af de tre apotekere GREGORIUS FLEISCHER på Løveapoteket, kgl. hofapoteker JOHAN GOTTFRIED BECKER og MATHIAS SCHARF-FENBERG på Kong Salomons apotek. Og med den som støtte til en fornyet ansøgning – den sjette i rækken – lykkedes det endelig for KYBLICH at nå sit mål. – *Den 1. marts 1707 udstedtes hans bevilling som apoteker udi Christianshavn.*⁴⁾

I løbet af de følgende måneder fik KYBLICH afviklet sine forhold i Kalundborg; en del løsøre og effekter solgtes ved auktion, apoteksejendommen fik han solgt til byens borgmester, og han kunne da begive sig til hovedstaden.

Sit apotek på Christianshavn indrettede han i lejede lokaler i brændevinsbrænder NIELS JOENSENS gård i daværende Langebrogade nr. 10, senere Brogade nr. 21. Apotekets beliggenhed må siges at have været god; Brogade var dengang og iøvrigt gennem mange år en vigtig færdselsåre, anlagt direkte i flugt med den tidligere Knippelsbro. Den gamle apotekergårds be-

liggenhed kan nu ikke mere eftervises. Samtlige Brogades ejendomme jævnedes med jorden som offer for de forskellige gadereguleringer og endnu ikke gennemførte byggeplaner i tilslutning til den nybyggede Knippelsbro, der toges i brug 17. december 1937.

Hvorvidt KYBLICH fik mere ud af sin tilværelse som Christianshavns apoteker, vides ikke, kun i fire år kom han til at nyde frugten af sin forflyttelse. Han døde i slutningen af peståret 1711, i hvilket ca. 22.000 mennesker, eller en trediedel af hovedstadens indbyggere, blev revet bort. Den 3. december d. å. begravedes han i Vor Frelsers kirke, i begravelsessted nr. 111 under orgelværket.

3. TIDSRUMMET 1712–1785 APOTEKERNE J. BARTHOLOMÆUS OG M. DE PLACE

JACOB BARTHOLOMÆUS, KYBLICHS efterfølger, var født i Roskilde 1687, døbt i domkirken 8. marts, som søn af apoteker JACOB BARTHOLOMÆUS og ANNA MUNCH. 1693 døde hans fader, og moderen indgik nyt ægteskab med farmaceuten MARTINUS RAHN, som efter behørig eksamen fik bevilling (1695) til apoteket i Roskilde.

Om den unge JACOB BARTHOLOMÆI uddannelse og livsførelse, inden han 7. maj 1712 fik bevilling som Christianshavns apoteker, er intet fundet. 6 år senere døde stedfaderen, og BARTHOLOMÆUS forlod da Christianshavn for, formentlig efter moderens tilskyndelse, at overtage apoteket i Roskilde, hvortil han fik bevilling 23. maj 1718.⁵⁾

I 6 år var Christianshavn nu uden apotek, indtil BARTHOLOMÆUS i 1724 vendte tilbage.

Anledningen hertil var en ansøgning, som farmaceuten, destillatør i København TOBIAS WIRTH i 1723 indsendte til kongen med anmodning om at få meddelt bevilling som apoteker på Christianshavn. Ansøgningen var anbefalet af flere af byens læger af hensyn til derved at opnå en bedre forsyning af medikamenter for Christianshavns beboere; hovedstadens apotekere, som i forvejen ikke var særlig velvillig indstillede overfor TOBIAS WIRTH, foreslog derimod, at BARTHOLOMÆI første bevilling af 1712 fremdeles måtte stå ved magt, såfremt han ville vende tilbage og indrette et nyt upåklageligt apotek.

Kancelliet tiltrådte dette forslag, hvorefter JACOB BARTHOLOMÆUS fik tilhold om, såfremt han ikke ville have sit privilegium forbrudt, at vende tilbage til Christianshavn og der have et apotek »i fuldkommen etablissement« inden påske 1724. Hertil erklærede BARTHOLOMÆUS sig villig; han solgte apoteket i Roskilde, og var derefter bosiddende på Christianshavn i al fald indtil 1744, da han solgte apoteket til MATHIAS DE PLACE; hans dødsår kendes ikke. – Som den »stadsapoteker, som længst havde forestået officinen«, blev han medlem af det i 1740 nyoprettede *Collegium medicum*,

Ā benedictione Divina
et Laboribus indefessis
pronascuntur tandem
divi(ti)æ Ao. 1717.
Wig = 7 L 12 12.

Indskriften lyder i dansk
oversættelse:

»Ved guddommelig velsignelse
og utrætteligt arbejde
skabes omsider rigdom«.
Den anførte vægtbetegnelse
7 lipund og 12 pund
svarer til 62 kilogram.

Malmmorter med Bartholomæi
forbogstaver i spejlmonogram.

hvor han straks fik en del arbejde med det nye dispensatorium og dertil knyttede nye medicinaltakst, som det var pålagt kollegiet at udarbejde.

JACOB BARTHOLOMÆUS var gift med CATHARINE ELISABETH BÖTTICHER, en datter af borgmester og toldinspektør i Falkenburg JOVINIANUS BÖTTICHER og ELISABETH RAHN (en søster? til ovennævnte MARTINUS RAHN).

BARTHOLOMÆI hustru var søster til den københavnske læge, dr. med. JOHANNES GOTLIEB BÖTTICHER, som især er kendt for »den ufortrødenhed og det mod«, hvormed han under pesten i 1711 ydede sin hjælp til de mange syge blandt hovedstadens befolkning.⁶⁾ I mandtal over Københavns beboere efter den store brand i 1728 opføres han med hustru og en tjenestepige som bosiddende i svogerens gård i Lille Torvegade. – Ved samme lejlighed opgøres apoteker BARTHOLOMÆI husstand til 10 personer: ham selv, hans hustru og 3 børn, hustruens søstersøn, en tjenestepige samt 3 »karle og drenge« (blandt disse sidste skjuler sig formentlig hans medhjælp i apoteket).⁷⁾

Slutningen af skøde (1744) fra J. Bartholomæus til M. de Place. Til vitterlighed underskrevet af apoteker C. H. Mangor og urtekræmmer Peter Kellinghusen.

Protocolleret og paa Lovens for Riibnys afus og indbyrds Luth
 mans forlængelse inden skolen udførte at give og medgænde
 indskrifts lomme og forsigelse, som medbragt under
 den forløb med mig, til det næstfølgende at indskrive
 og forsigelse. - Christianhavn den 12de Junij
 A^o 1744. — Jacobus Bartholomæi.

Til Næstfølgende næste Begiering.

Cleesford Mangor Jensens søn

Dette Brev er med Constant i alle Hensigt og giort, og
 skoles gættene, forførs og indskrifts lomme som
 Luth Luthers skole Luth og skolen for til Luth.
 Skolen den 15de Junij A^o 1744. —

Jacobus Bartholomæi

Luth paa Riibnys afus og protocolleret,
 Mandagen den 22de Junij. 1744.

Cleesford Jensens søn

Indsamlet i Luth Torve Gaden paa Christianhavn belys
 og med, Lovens anført i den gamle matricul under N° 16 og
 i den nye matricul under N° 72 i Christianhavns Avæstas.

M. Balle

Som et synligt minde om apoteker BARTHOLOMÆUS opbevares den dag i dag i Christianshavns apotek en malmmorter⁸⁾ med BARTHOLOMÆI forbogstaver i spejlmonogram og kronet med en bladkrans; desuden er den forsynet med en indskrift, som er gengivet øverst på side 16.

Men også på anden måde er mindet om apoteker BARTHOLOMÆUS bevaret i vore dages Christianshavn. Det store moderne bygningskompleks, som i forbindelse med Torvegades udvidelse blev opført mellem Strandgade og Wildersgade, har til erindring om den første apoteker i Torvegade nr. 19 fået navnet »Bartholomæusgården«.

★

MATHIAS DE PLACE købte Christianshavns apotek til overtagelse påske 1744; købesummen var 8000 rdl. kurant foruden 200 rdl. »i diskretion« til Bartholomæi hustru; skødet er dateret 12. marts 1744 og læst på Københavns byting 22. juni s. å.; hans bevilling udstedtes 21. februar 1744 (senere konfirmeret 24. marts 1747 af FREDERIK V og 15. januar 1768 af CHRISTIAN VII). I bevillingen er anført, at DE PLACE af *facultate medica* og tvende apotekere i København *in examine* er dygtig befunden til at forestå et apotek.⁹⁾

MATHIAS DE PLACE blev født i København 1719 som søn af urtekræmmer EDVARD DE PLACE og DOROTHEA v. LENGERCKEN. Familien formenes at være af spansk afstamning, og den synes at have tilhørt den tyske Sct. Petri menighed i København. I en årrække fungerede apoteker DE PLACE som ældste for Sct. Petri kirke, hvorfra han selv blev begravet 12. januar 1793.

Formentlig for at bøde lidt på den knappe indtægt af apoteket – hvorom nærmere nedenfor – blev DE PLACE (1767?) interessant i og direktør for salpeterværket i Hillerød; det gik imidlertid ikke, som han i så fald havde ønsket.¹⁰⁾ I 1785 gik salpeterværket ind, og DE PLACE blev i følge en kommissionsdom pålagt at indfri sine i værket stående aktier, med renter og forskellige omkostninger ialt godt 2500 rdl.; kort forinden, i januar 1785, var han blevet dømt til at indfri en obligation (med renter m. v. ialt ca. 2600 rdl.). For så nogenlunde at klare sig ud heraf, blev han nødt til at sælge apoteket ved auktion. Om hans sidste 8 leveår foreligger ingen oplysninger.

MATHIAS DE PLACE blev 25. november 1744 gift med KAREN KELLINGHUSEN, født 1725, d. a. urtekræmmer i København PETER KELLINGHUSEN og ANNA CATHRINE HARTMANN, begr. 8. juli 1801 (Sct. Petri kirke ?).

★

Den første apoteker på Christianshavn B. F. KYBLICH havde som foran omtalt indrettet sit apotek i lejede lokaler i en ejendom i Brogade; om hvor

Skuffeforside, rokoko, jfr. teksten side 55 (Den gamle By i Aarhus. Fot.).

lidt eller meget han fik ud af sin virksomhed i de få år, han havde apoteket, vides intet. – Noget mere ved vi om hans 2 efterfølgere, de nu omtalte apotekere JACOB BARTHOLOMÆUS og MATHIAS DE PLACE; i al fald fortæller de overleverede kendsgerninger, at det ikke i hin tid var nogen særlig lukrativ stilling at være Christianshavns apoteker.

Medens selve hovedstadens apotekere næsten alle sad i en stor og indbringende virksomhed, måtte landets øvrige apotekere i det 18. århundrede kæmpe med små kår. Og det synes, som om apotekeren i den lille særprægede, lidt afsondrede søkøbstad Christianshavn i så henseende har delt sine provinskollegers skæbne. Intet under, at Christianshavns apotekere på forskellig måde søgte at forbedre deres levevilkår, og karakteristisk nok, navnlig med sigte på leverancer til flåden og søens folk.

I 1735 ansøgte JACOB BARTHOLOMÆUS om at få overdraget ene-leverancen af medikamenter til Søkvæsthuset eller, hvis dette ikke kunne bevilges,

om tilladelse til at flytte apoteket til Kongens Nytorv; som grund anføres den ganske simple, at han ikke kunne eksistere på Christianshavn. Han fik sit ønske om ene-leverancen opfyldt, hvorimod »hands Anden Ansøgning, om at indfløtte med sit *Apoteque* fra *Christianshafen* ind i Staden kan hannem ei vorde accorderet«.

Det kan her tilføjes, at allerede i den første periode, hvori BARTHOLOMÆUS var Christianshavns apoteker, havde han ved kgl. resolution af 5. november 1714 fået bevilget en del af medicinleverancen til såvel flåden som Søkværsthuset. Tilfreds med sin stilling var han dog næppe; året efter ansøgte han, uden held, om bevillingen til Løveapoteket på Amagertorv, hvor apotekeren var død uden at efterlade sig nogen efterfølger, og i 1718 vendte han, som foran omtalt, for nogle år tilbage til det fædrene apotek i Roskilde.

Heller ikke MATHIAS DE PLACE befandt sig vel på Christianshavn, og i 1750 søgte også han om at måtte anlægge et apotek på Kongens Nytorv, idet han i så fald gerne ville sælge det christianshavnske. Heller ikke hans ansøgning blev bevilget. – Der foreligger iøvrigt fra hin periode flere andre ansøgninger om at måtte anlægge et nyt apotek på Kongens Nytorv; grunden hertil må formentlig søges i den stadig voksende bebyggelse i »Ny-København«, i det nuværende Store-Kongensgade-kvarter. – For BARTHOLOMÆUS vedkommende var det dog vel snarest ønsket om leverancen til Søkværsthuset, der lå bag hans plan om at flytte apoteket. Dette hovedstadens dengang største og ældste hospital var på det tidspunkt beliggende for enden af nuværende Sct. Annæplads, hvor navnet stadig er bevaret i den lille »Kværsthusgade«. Stiftelsens hovedformål var at fungere som sygehus for de i krigstid sårede og kvæstede matroser, men blev i fredstid benyttet som en slags arbejdsanstalt for »friske betlere« af søetaten. I 1777 blev kværsthuset flyttet til Christianshavn til den af Det kgl. Opfostringshus hidtil benyttede ejendom i Overgaden oven Vandet.¹¹⁾

I 1757 ansøgte apoteker DE PLAGE og hofapoteker JOHAN GOTTFRIED BECKER om i fællesskab at måtte få hele leverancen af medikamenter til flåden; herimod protesterede byens øvrige apotekere kraftigt, da det i 1743 var blevet bestemt, at de alle i lige deling skulle nyde denne leverance. – Også denne gang blev apotekeren på Christianshavn særlig begunstiget, idet der bestemtes, at han alene måtte levere en trediedel, hofapotekeren og apotekeren på kgl. Frederiks hospital tilsammen den anden trediedel, og byens øvrige apotekere dele resten.

Skibs-medieinkister færdige til udlevering.

Christianshavns apotek har iøvrigt stadig i tidens løb opretholdt en særlig forretningsmæssig tilknytning til søens folk. Gennem mange år havde apoteket forskellige leverancer til marinen, og navnlig har det haft, og har stadig, en betydelig handel med skibs-medieinkister til handelsflåden. I den første udgave af overlæge W. HORNEMANN'S bekendte »Lægebog for Søfarende« henvises således direkte til Christianshavns apotek med hensyn til levering og komplettering af skibskister. Denne særlige form for avertering er dog nok faldet byens øvrige apotekere for brystet; i bogens anden udgave (1867) henvises til »Kjøbenhavns større Apotheke«; i de senere udgaver findes intet i så henseende.

I lighed med adskillige andre apotekere havde JACOB BARTHOLOMÆUS erhvervet sig skattefrihed for 2 oksehoveder fransk brændevin, 2 oksehoveder fransk vin og et oksehoved vineddike om året; denne tilladelse fik DE PLACE i 1767 udvidet med yderligere et oksehoved fransk brændevin. Det kan i denne forbindelse bemærkes, at da apoteker BARTHOLOMÆUS i 1724 vendte tilbage til Christianshavn, ansøgte han om at måtte sælge og udskænke vin; en rettighed han havde haft som apoteker i Roskilde i lighed

med landets fleste andre provinsapotekere. Hans ansøgning blev afslået ud fra den bestemmelse i apotekerloven, at hovedstadens apotekere ikke kunne få denne rettighed tildelt.

I den første periode, årene 1712–18, JACOB BARTHOLOMÆUS var apoteker på Christianshavn, drev han apoteket i samme ejendom i Brogade, hvor det var oprettet af KYBLICH; da han i 1724 vendte tilbage fra sin lille udflugt til Roskilde, har han formentlig straks slået sig ned i den ejendom i Torvegade, hvor apoteket var til huse indtil 1931. Han købte ejendommen af ekvipagemester ved det kgl. oktr. dansk-ostindiske kompagni SVEND SVENDSEN og fik skøde derpå 16. januar 1725; ifølge et målebrev af 19. s. m. var grunden ca. 1390 kvadratalen. Ejendommen takseredes til 3000 rdl. kurant.⁹⁾

60 år senere, da apoteker DE PLACE måtte sælge ejendom og apotek ved auktion, foretoges igen vurdering, og ejendommen blev nu ansat til 10.000 rigsdaler. Apoteker på Svaneapoteket J. A. MÜHLENSTETH og lector chemiæ, senere apoteker NICOLAI TYCHSEN vurderede privilegiet til 4000 rdl. og anslog værdien af inventar og varelager til ca. 2500 rdl.

Ved auktion 19. oktober 1785 solgtes ejendom med apotek for ialt 17.201 rdl. til apotekeren på Vajsenhuset FRANTZ HENRICH MÜLLER, og med denne driftige og dygtige mands tiltræden begyndte en ny og bedre periode for Christianshavns apotek. MÜLLER ombyggede og forbedrede straks apoteket; og allerede i det følgende år udtalte *Collegium medicum* i en erklæring, at privilegiets værdi nu kunne sættes til 6000 rdl.; da MÜLLER i 1795 afstod apoteket m. v. til J. P. PFLUGMACHER, var salgssummen 30.000 rigsdaler.

4. APOTEKER FRANTZ HENRICH MÜLLER DEN KGL. PORCELAINS- FABRIKS SKABER

FRANTZ HENRICH MÜLLER fødtes 17. november 1732 på Christianshavn som søn af kgl. materialforvalter i søetaten FRANTZ HENRICH MÜLLER og hustru ØLLEGAARD CHRISTIANE EHLERS. Forældrene tilhørte den tyske Sct. Petri menighed i København, og sønnens uddannelse foregik udelukkende ved tyske privatlærere. Kort før sin død (11. marts 1746) havde faderen truffet den aftale med sin ven, apoteker BERNHARD HAGEN på Kong Salomons apotek i København, at sønnen skulle i apotekerlære hos denne. Og 11. juli 1746, knapt 14 år gammel, begyndte da FRANTZ HENRICH sin læretid, der kom til at strække sig over 7 år.

Allerede i det følgende år døde apoteker HAGEN, og den unge MÜLLERS læremester blev derefter apotekets bestyrer, den dygtige farmaceut og kemiker JOACHIM DIETRICH CAPPEL. Foruden en grundig uddannelse i farmaci og kemi fik F. H. MÜLLER i sin læretid også et indgående kendskab til mineralogi og metallurgi; J. D. CAPPELS ry som kemiker bevirkede nemlig, at en lang række undersøgelser af forskellige mineraler fra de norske bjergværker kom til at foregå i apotekets laboratorium.

Efter læretidens ophør i 1753 fik MÜLLER ansættelse hos lægen CHRISTOFFER GRAM, der ejede Bragernæs apotek i Drammen; her fik han af sin principal undervisning i botanik og havde tillige lejlighed til at besøge bjergværkerne i Jarlsberg og Kongsberg og der udvide sine kundskaber på dette område. Allerede efter et års forløb måtte han dog vende tilbage til Kong Salomons apotek som følge af et løfte, han havde givet J. D. CAPPEL om at være denne behjælpelig med indretningen af det nye apotek på det under opførelse værende kgl. Frederiks hospital. Det trak dog længere ud end beregnet med at sætte dette arbejde i gang, og MÜLLER benyttede da denne udsættelse til en studierejse til Upsala, hvor han i 3 fjerdingår hørte forelæsninger og fik privat undervisning hos botanikeren CARL VON LINNÉ og kemikeren J. G. WALERIUS. – Efter hjemkomsten fik han nu kondition hos CAPPEL, hos hvem han blev i 3 år og til at begynde med forestod indret-

ningen af det nye hospitalsapotek. MÜLLER fortæller lidt herom i sin selvbiografi og priser navnlig den udmærkede hjælp, han fik af apotekets flinke discipel P. CHR. ABILDGAARD; til denne sidste vil der iøvrigt senere blive lejlighed at vende tilbage i hans egenskab af stifter og forstander for Veterinærskolen på Christianshavn.

At også apoteker CAPPEL satte pris på såvel ABILDGAARDS som FR. H. MÜLLERS arbejde får man en del år senere et tydeligt bevis for i et tillæg, som CAPPEL i 1783 gav sit testamente. Han bestemte nemlig heri, at »mine første tro Medarbejdere i mit Apotek« hver skulle tillægges en arvepart på 1500 rdl. som en Erkjendtlighed for deres tro Flid og Arbejde ved mit Apoteks Indretning dels som en Erkjendtlighed, jeg skylder dem endnu for den Venlighed, hvormed de have lovet at bringe mine Materialier i Orden« (i CAPPELS dødsbo). – På denne tid har forholdet mellem »den koleriske MÜLLER og den mere godmodige CAPPEL« (C. Nyrop. 1917) åbenbart igen været godt; det svingede ellers stærkt i årenes løb. Da FR. H. MÜLLER startede sin materialistvirksomhed og senere endda søgte at kombinere den med et privilegeret apotek, var J. D. CAPPEL ret naturligt at finde blandt hans modstandere. Og da CAPPEL senere – sammen med apoteker CLAR i Rendsborg, der var indehaver af en fajance- og stentøjsfabrik – begyndte med forsøg på porcelænsfremstilling, betragtede MÜLLER dette som et indgreb i porcelænsfabrikens monopol; der har for CAPPELS vedkommende dog sikkert kun været tale om særlige forsøg som led i hans kemiske arbejder, uden nogen tanke for en eventuel økonomisk udnyttelse.¹²⁾

I de år FR. H. MÜLLER var ansat på kgl. Frederiks hospitals apotek fortsatte han sine studier, og han havde af J. D. CAPPEL fået lov til i apotekets laboratorium at holde offentlige forelæsninger over mineralogi. Hans hu stod dog til en mere selvstændig stilling, hvori han tillige kunne fortsætte sit videnskabelige arbejde. Og der viste sig nu pludselig en udvej herfor.

Kurantbanken i København fik 1759 kongelig tilladelse til at oprette sin egen mønt, og stillingen som dennes gardejn havde MÜLLER fået grundet håb om. Efter en rejse til Tyskland, hvor han specielt satte sig ind i »probérkunsten«, blev han fra december 1760 ansat som møntgardejn, idet han dog forinden overfor en særlig kommission måtte aflægge prøver på sin duelighed. – For FR. H. MÜLLER syntes nu vejen banet for en sikker frem-

---

Slutningen af købekontrakt (6. juni 1795) mellem Fr. H. Müller og J. P. Pflugmacher.
Til vitterlighed underskrevet af Chr. H. Wadum og J. F. Fuglsang.

H. Haandi Anwesen in dem Lande in dem Ort ...
 Die ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..

... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..

Johann Heinrich Meyer   Jakob Peter Pfugmacker.

... ..
 ... ..
 ... ..

... .

... ..
 ... ..
 ... ..
 ... ..

Johann Heinrich Meyer

tid; han giftede sig og indstillede sig på en række år under gode og betryggede arbejdsforhold. Men det kom til at gå helt anderledes. Efter 5 års forløb standsede mønten sin virksomhed; og MÜLLER, der foruden som guardejn også til tider havde gjort tjeneste som møntmester, fik sin afsked med en foreløbig pension på 200 rdl. om året. Et håb om i stedet at få en ansættelse ved den kongelige mønt, hvor der just på samme tid skulle ske nybesættelser, glippede, og MÜLLER stod nu ledig på torvet.

Samtidig med at passe sin stilling ved mønten havde FR. H. MÜLLER fortsat sin videnskabelige uddannelse, specielt i mineralogi og metallurgi, og han holdt i årenes løb stadig private forelæsninger såvel i disse fag som i teknisk kemi; men denne virksomhed var dog ikke tilstrækkelig indbringende, det gjaldt om at finde en mere sikker levevej. – Som det senere skal omtales nærmere, var MÜLLER allerede på dette tidspunkt også begyndt på sine forsøg med fremstilling af porcelæn; formentlig på grund af pengemangel kunne han dog ikke gennemføre dem den gang.

FRANTZ HENRICH MÜLLER besluttede sig nu til at søge udnyttet sin farmaceutiske uddannelse, ikke ad den ordinære apotekervej, men i en ganske særlig stilling som »materialist og laborant«, i hvilken han regnede med specielt at få brug for sin kemiske viden. I en ansøgning af 3. november 1767, hvori han bad kongen om at få bevilling til en sådan virksomhed, gjorde han rede for sin plan, hvis enkeltheder vil fremgå af det følgende.

Det siger sig selv, at de københavnske apotekere straks rykkede ud med en kraftig protest. I en omfangsrig erklæring påpeger apotekerne, at det, MÜLLER ønskede sig, var intet mindre end et udvidet materialistprivilegium med tilladelse til at præparere og sælge »alle Slags *Simplicia* og *Præparata medica & chymica*«, som det var apotekerne forbeholdt at sælge såvel en detail som en gros. En sådan plan ville, hvis den blev gennemført efter hans ønske, betyde et alvorligt indgreb i apotekernes omsætning og iøvrigt være i modstrid med de gældende forordninger. Sagen blev indgående behandlet også i *Collegium medicum*, hvor man bestræbte sig for at finde en løsning, som dels kunne tilfredsstille apotekerne og dels skaffe MÜLLER, der var kendt som »et skikkelig og habil subjectum«, en levevej. En absolut betingelse for hans ønskes opfyldelse måtte dog, efter kollegiets mening, være, at der blev udarbejdet en særlig instruks, bl. a. omfattende hvilke *simplicia* og *præparata* han måtte sælge og i hvor små kvantiteter; en betingelse, som MÜLLER beredvillig gik ind på. – Han søgte bistand hos kancelliets oversekretær, geheimeråd OTTO GREVE THOTT og betonede overfor

Skuffeforside, empire, jfr. teksten side 55 (Den gamle By i Aarhus. Fot.).

denne særligt, at det først og fremmest var hans hensigt at fremstille sådanne *medicinalia*, som apotekerne plejede at indkøbe i udlandet; pengene ville derved blive her i landet, og varerne derved sikkert også blive billigere, hvilket ville være til publikums fordel. Resultatet blev, at kongen 19. februar 1768 gav FR. H. MÜLLER en bevilling, som faktisk fuldtud opfyldte hans ønsker.¹³⁾

Da kongens afgørelse var truffet, søgte MÜLLER at få sin bevilling udnyttet hurtigst muligt. Han købte den store ejendom, nuv. Amagertorv nr. 3, hvor han lod indrette lokaler til butik, lager og laboratorium samt privatbolig. Videre fortæller han i sin selvbiografi, at han derefter, forsynet med de bedste anbefalinger og kreditiver, rejste til Amsterdam for at indkøbe de fornødne medicinalvarer og droger; og straks efter sin hjemkomst tog

han fat med stor energi. For at skaffe sig kunder også i Norge og i provinserne udarbejdede han »en udførlig Priis-Courant, baade for Medicinalia og Drogerier og chemiske *Elaborata*«, og han rejste selv ud for at gøre sig personlig bekendt. »Ved min herved havde Umage og giorte Omkostninger«, skriver han, »tabte jeg meere end (jeg) vandt. Hist og her fik jeg Kjøbmænd til mine Vahre, men, som tillige vare slette Betalere«. – Takket være sine gode forbindelser havde han fået del i medicinleverancen til søetaten, og ved enkelte lejligheder lykkedes det ham at gøre en god forretning; han omtaler selv bl. a. en leverance på 11.000 rdl. »prompte betalt« til en russisk krigsflåde, der skulle til Middelhavet og forinden anløb København for at blive forsynet med medikamenter. – Men i det store og hele blev hans materialist-virksomhed en stor skuffelse.

For at bøde på den dårlige indkomst startede han forskellige fabrikationer, en chokoladefabrik, en lak- og skedevandsfabrik, lavede sværter og fernerisser, vandfarver og forskellig andet. Samtidig gav han undervisning i mineralogi og metallurgi og udførte en række teknisk-kemiske undersøgelser, bl. a. for autoriteterne. Men det var dog kun et usikkert og lidet indbringende levebrød. Og 1. september 1771 ansøgte MÜLLER derfor kongen om tilladelse til i sin gård på Amagertorv at måtte indrette »et ordentligt apotek«, som efter hans død kunne fortsættes af hans enke og arvinger.

Dette vakte selvfølgelig en ny storm af protester fra de københavnske apotekere, som forfattede en omfangsrig skrivelse til imødegåelse af MÜLLERS ansøgning. Også Københavns magistrat stillede sig afgjort imod, at han fik en sådan bevilling, bl. a. med den motivering, at der var apoteker nok i hovedstaden. Hele aktionen løb dog ud i sandet. MÜLLER opgav denne plan og indtrådte i stedet i de københavnske apotekeres række ved i 1773 at overtage forpagtningen af Vajsenhusets apotek.

For at kunne overtage denne stilling måtte FRANTZ HENRICH MÜLLER, i en alder af 41 år, indstille sig til *Examen chemico-pharmaceuticum*. Denne fandt sted d. 14. oktober 1773, og som eksaminatorer fungerede de medicinske professorer CHR. GOTTLIEB KRATZENSTEIN og MATHIAS SAXTORPH, hofapoteker JOHAN GOTTFRIED BECKER og hans gamle læremester, apoteker J. D. CAPPEL. Det fremgår af eksamensprotokollen, at samtlige eksaminatorer »fandt dem særdeles fornøjede, og erfarede Candidatens store Indsigt saavel i Chemien som i Pharmacien«. ¹⁴⁾ Som et bevis på FR. H. MÜLLERS gode omdømme som farmaceut kan her tilføjes, at allerede en måned efter, i november 1773, fungerede han som eksaminator ved den farmaceutiske

Apoteksejendommen Torvegade nr. 19.

eksamen; et hverv, som han iøvrigt efter sin tur bestred til 1795, da han afsluttede sin virksomhed som apoteker.

Det kgl. Vajsenhus i København blev ved oprettelsen tillagt forskellige privilegier til forbedring af dets indtægter, bl. a. nævnes i instruksen af 21. juli 1727 allernådigst frihed til at indrette et apotek »til Vajsenhusets og enhvers Tjeneste«. Under den store brand i København 1728 nedbrændte Vajsenhusets ejendom på Nytorv, og der gik derfor nogle år, inden direktionen kunne gøre brug af apoteksprivilegiet. Apoteket åbnedes i 1736 og blev de første par år drevet ved bestyrer; men da dette ikke blev den indbringende forretning for Vajsenhuset, som man havde ventet, gik man over til at bortforpagte apoteket mod en fast årlig afgift.

FR. H. MÜLLER blev den fjerde i rækken af apotekets forpagtere. Han tiltrådte forpagtningen 26. oktober 1773 for et tidsrum af 10 år mod en årlig afgift af 1100 rdl.; han måtte overtage et i højeste grad forsømt apotek med en del ganske ubrugelige varer og et fuldstændig ubrugbart laboratorium og måtte anvende over 3000 rdl. for at få det sat i stand. — Som en gang tidligere havde de københavnske apotekere også ved denne lejlighed søgt i fællesskab at erhverve forpagtningen af Vajsenhusets apotek og havde tilbudt en årlig afgift på 1200 rdl.; men direktionen nærede åbenbart en særlig tillid til MÜLLER. Han gik af med sejren og blev yderligere fritaget for at stille den sædvanlige kaution på 4000 rdl. for overtagelsen af apotekets inventar, da han var direktionen bekendt som »en driftig og skikkelig mand«, der forhåbentlig kunne sætte apoteket »i Stand og Renommee igen«.

Trods apotekernes protest og et af ham selv afgivet løfte om at ophøre med sin materialhandel, når han overtog forpagtningen af apoteket, fortsatte han dog en del år stadig virksomheden på Amagertorv; først i januar 1781 solgte han denne ejendom og flyttede med sin familie ind i apotekernes lejlighed på Vajsenhuset. Han har da åbenbart haft til hensigt i fremtiden hovedsagelig at ernære sig som apoteker; og ved kgl. reskripter af 14. marts 1781 og 6. oktober 1783 bevilgedes det ham, at hans eventuelle enke måtte lade apoteket bestyre ved provisor, indtil et af hans børn kunne overtage det som apoteker. Til gengæld forhøjedes afgiften til 1200 rdl., og MÜLLER forpligtedes til at afkøbe Vajsenhuset dets varelager og »en del vasa og instrumenter«.

Der var mærkeligt nok aldrig blevet oprettet nogen skriftlig kontrakt mellem apoteker MÜLLER og Vajsenhusets direktion, og da denne nu ønskede

Standglas og porcelænskande, jfr. teksten side 34 (Den gamle By i Aarhus. Fot.).

en sådan, ville MÜLLER ikke underskrive. Stadsfysikus, dr. med. CHR. E. MANGOR og apoteker J. A. MÜHLENSTETH på Svaneapoteket blev valgt til at mægle i striden; men den endte uden fredsslutning, idet MÜLLER 1785 opsagde forpagtningen og fratrådte den i oktober det følgende år.¹⁵⁾

På samme tid havde FR. H. MÜLLER, som foran omtalt, købt Christianshavns apotek på auktionen i apoteker DE PLACES konkursbo; han overtog det 19. oktober 1785 og fik bevilling dertil 30. juni 1786. Også her måtte han overtage et forfaldent og forsømt apotek, som atter kostede ham »megen umage og penge«. Men i løbet af et par år fik han bragt det på fode og kunne glæde sig ved apotekets stadige fremgang, så at han, som han selv skriver, kunne forsørge kone og børn uden stor umage og tillige passe sine forretninger ved porcelænsfabriken. Der gik dog kun en kort årrække, inden han igen mødte modgang. I 1794 døde den søn, som han havde udannet til sin efterfølger, og MÜLLER tabte da lysten til fortsat at beholde apoteket. Samme efterår solgte han det til sin efterfølger på Vajsenhuset, apoteker J. P. PFLUGMACHER, for derefter udelukkende at beskæftige sig med porcelænsfabriken.

Det blev nemlig på et helt andet felt end det farmaceutiske, at FRANTZ HENRICH MÜLLER skabte sig en virksomhed, der til sene tider vil bevare mindet om hans gerning og holde hans navn i ære: *som grundlæggeren af »Den kgl. Porcelainsfabrik«*. – Det ligger udenfor dette lille arbejdes rammer at komme ind på en nærmere omtale af MÜLLERS arbejde på porcelænsfabrikationens område – dette er, som anført i noterne, gjort udførligt andet steds, og bl. a. af ham selv skildret i detaljer i hans selvbiografi – men de vigtigste enkeltheder i denne betydningsfulde del af hans livsgerning skal dog fremdrages.

Som bemærket i det foregående begyndte MÜLLER sine forsøg med fremstilling af porcelæn omkring 1765, da han havde mistet sin stilling som møntgardejn og skulle skabe sig en ny levevej. Det omtales, at han da til disse forsøg fik overladt nogle ovne, som tidligere var byggede til bastionen Rystensten; men arbejdet fik ingen fremgang, mest vel på grund af pengeomangel. – Der gik dog kun få år, inden han tog fat igen. Ikke længe efter, at han havde nedsat sig som »materialist og laborant« fik han indrettet sig et værksted i Studiestræde med de fornødne ovne og øvrige tilbehør; som arbejdsmateriale benyttede han den bornholmske porcelænsjord, og i de følgende år udgik fra hans værksted en lang række forskellige porcelænsarbejder, som vandt almindelig anerkendelse, ligesom hans arbejde var blevet støttet økonomisk fra allerhøjeste sted, formentlig ved hjælp af hans svoger, dronning JULIANE MARIES kabinetssekretær JOH. TH. HOLMSKJOLD. Efter opfordring fra forskellig side udarbejdede han nu en plan til en udvidet fabrikation. Efter hans beregninger ville hertil udkræves en startkapital på 20.000 rdl., og for at søge denne skaffet tilveje udsendte han i oktober 1774 en »Indbydelse til et Participantskab i en dansk Porcellainsfabrique«. MÜLLER fik hurtigt bevis for den interesse, der fandtes for hans plan, i løbet af få dage var hele aktiekapitalen tegnet.

Til anlægsplads for fabriken købte MÜLLER året efter den store ejendom på Købmagergade, ligefor Skindergade, hvor porcelænsfabriken havde til huse, indtil den 1884 flyttedes til Frederiksberg. Han overtog selv stillingen som fabrikmester og ledede daglig, så at sige fra morgen til aften, arbejdet på fabriken – samtidig med, at han drev sin materialhandel på Amager-torv og var forpagter af Vajsenhusets apotek. – 4 år senere overtog kongen fabriken, som siden da har ført navnet »Den kongelige Porcelainsfabrik«. MÜLLER fik kgl. bestalling som fabrikmester og modtog ved ejerskiftet af majeståten en gulddåse med 1000 rdl.; 5. februar 1780 udnævntes han til

inspektør ved fabriken med titel af justitsråd, og ved en omordning af ledelsen i 1794 blev han udnævnt til »kunstforstandig administrator«.

I anden del af sin »Københavns Beskrivelse« har Nicolai Jonge¹¹) et særligt kapitel »Om den kongelige danske Porcellaine-Fabrique«, hvori han på en såre anerkendende måde omtaler FR. H. MÜLLER; særligt dvæler han ved omordningen i 1780 af fabrikens ledelse og bringer til »en ævig Amindelse« om denne begivenhed et latinsk vers, hvori han priser det forhold, at man nu ikke længere er henvist til at købe kinesisk og saksisk porcelæn, thi

». . . . . Nu og det Danske Folk
kand tee Dig lige konst. Behold dit Leer, Du haver;
Vi glade spare Sølv; Vor Trang er ey din Tolk.
Vor Drik Os smager best af hiemmegiorte Krukker,
Den Vinding og den Ziir, den Lyst for Fødeland,
Vor Müller! skyldes Dig, Du Konstens Dør Oplukker.
Opreis, Medborgere! en Støtte for den Mand . . . .«

Ved denne tid var MÜLLER betænkt på at skaffe sig en medarbejder, som under hans ledelse kunne få den fornødne indsigt i fabrikens arbejde og administration og derved blive kvalificeret som hans efterfølger; han havde hertil oprindeligt udset sin søn, en plan, som forpurredes ved dennes død i 1794, og hans valg faldt nu på apotekeren på Løveapoteket i København JOHAN GEORG LUDVIG MANTHEY. MÜLLER skriver derom i sin selvbiografi: »Til denne Eftermand fandtes ingen hos os selv, som jeg kunde vælge, mere passende end Professor MANTHEY, som da allerede havde læst og eksperimenteret Chemien. Og da han dertil fandt sig villig og havde Tid nok, at være daglig paa Siden af mig paa Porselins Fabriken, gjorde jeg ham bekendt med hvert Arbejde, som handledes paa Fabriken . . . .« (1796 blev apoteker MANTHEY udnævnt til »adjungeret og succederende kunstforstandig administrator«). – I 1801 blev FR. H. MÜLLER fritaget for den daglige ledelse og blev samtidig udnævnt til medlem af direktionen med bibeholdelse af sin gage; stillingen som administrator overtoges af MANTHEY.

FR. H. MÜLLER fulgte stadig med interesse arbejdet på porcelænsfabriken – til tider ikke uden ærgrelse over forskellige af MANTHEY truffne dispositioner; efter at han (ca. 1809) var flyttet fra byen, rejste han fra tid til anden, trods tiltagende svagelighed, ind til hovedstaden for at se til sin kære fabrik.

Sine sidste leveår var apoteker MÜLLER bosiddende i Hillerød, bl. a. beskæftiget med sin selvbiografi, der afsluttedes i september 1817; den 4. marts 1820 afgik han ved døden, 87¹/₂ år gammel. Hans enke fik bevilget en årlig pension på 200 rdl., men kun i 2 år overlevede hun sin mand.

I 1775 fik FR. H. MÜLLER Det kgl. danske Landhusholdnings Selskabs første guldmedalje som præmie for sine arbejder på porcelænsfabrikationens område. I december 1780 blev han optaget som medlem af Videnskabernes Selskab; 28. januar 1809 udnævntes han til ridder af Dannebrog. I Videnskabernes Selskabs skrifter findes optaget forskellige af MÜLLERS afhandlinger, væsentligst vedrørende kemi og mineralogi.

Om FR. H. MÜLLER og hans livsgerning findes, som omtalt i noterne, en righoldig litteratur; en af hans biografer giver ham følgende omdømme: »Han var en rastløs og flittig arbejder, kyndig på mange felter, en myndig og selvfølede mand, der trods megen modstand nåede frem. For ham var porcelænsfabrikationen i første række baseret på kemisk indsigt, i anden række kom den kunstneriske medhjælp. Ikke desto mindre har frembringelserne fra den Müllerske periode, det såkaldte »Juliane Marie-porcelæn«, hævdet sig som det bedste af ældre dansk kunstindustri; det hører, som Karl Madsen siger til »det danske kunsthåndværks yderst få frydefulde for-tidsminder«. Fra FR. H. MÜLLERS tid stammer også det enestående spisestel, »Flora danica stellet«, der fremstillede i årene 1790–1802.¹⁶⁾

Den på s. 31 afbildede porcelænskande, som nu opbevares i apoteket i »Den gamle By« i Aarhus, er fremstillet på Den kgl. Porcelainsfabrik i FR. MÜLLERS tid; enkelte eksemplarer af tilsvarende saft- og oliekanter findes stadigt dels i privateje dels bl. a. i den farmaceutiske afdeling i Medicinsk-historisk Museum i København. Også apotekskrukker leverede porcelænsfabriken fra den første tid og fremdeles til vore dage; det fremgår således af fabrikenes regnskaber, at der i januar 1786 blev leveret »330 Apothequer Krucker med Blaae Maling« til Christianshavns apotek, med andre ord anskaffet af FR. H. MÜLLER selv til hans nyerhvervede, restaurerede apotek.³⁶⁾

★

FRANTZ HENRICH MÜLLER var gift 2 gange:

1) 23. maj 1764 med den 22 årige ANNA DOROTHEA BERGER (en tømmer- og bygmesters datter); hun var svagelig (brystsvag) og døde efter store lidelser 5. juni 1779.

I ægteskabet var 3 sønner, af hvilke i det foregående flere gange er omtalt FRANTZ HENRICH, som faderen havde udset til sin efterfølger. (Han var født 1768, døbt 9. september, tog *examen artium* og *philosophicum*, studerede kemi og farmaci og bestod 24. november 1787 farmaceutisk eksamen; var derefter i udlandet, hvor han studerede porcelænsfabrikation og herhen hørende videnskaber; død 1794).

2) 7. januar 1780 med ANNA CATHRINE HOLM, født i Nyborg 20. juni 1743, d. a. kirurg THOMAS NICOLAI HOLM og CATHRINE LUCIE VON LENGERCKEN, død (i Hillerød ?) 24. april 1822.

Hun var søster til dronning JULIANE MARIES kabinetssekretær, generalpostdirektør JOHAN THEODOR HOLM (i 1781 adlet med navnet HOLMSKJOLD), der i årene 1779–1793 var MÜLLERS overordnede som medlem af porcelænsfabrikens direktion).¹⁷⁾

FRANTZ HENRICH MÜLLER

5. APOTEKERNE PFLUGMACHER, FADER OG SØN

JOHAN PETER PFLUGMACHER fødtes 1755 (1756 ?) i Glückstadt i Holsten, hvor faderen var kræmmer. I årene 1767–1772 stod han i lære hos apoteker JOHAN G. H. ELLER på Stadtapotheke i Glückstadt, blev hos ham som svend i 1½ år og drog så efter tidens skik ud i verden for at uddanne sig videre i sit fag. I 3 år konditionerede han i Hamborg, derefter i 1½ år i Berlin, hvor han var ansat hos apotekerenken madame NAGEL født DRESCHERLINGEN, og endelig i 1½ år, indtil oktober 1779, hos hofapoteker AREND WABST i Braunschweig. Derfra gik rejsen til København, hvor han fik ansættelse hos hofapoteker JOHAN G. BECKER; medens han gjorde tjeneste her, indstillede han sig til den farmaceutiske eksamen, der fandt sted 16. marts 1782. Han eksamineredes af professorerne C. G. KRATZENSTEIN og JOH. CL. TODE samt af apotekeren på Kong Salomons apotek MATHIAS HAGEN og blev tildelt karakteren énstemmig laudabilis.¹⁴⁾

Da FRANTZ HENRICH MÜLLER i 1785 frasagde sig forpagtningen af Vajsenhusets apotek, var J. P. PFLUGMACHER blandt ansøgerne til den ledige stilling. Hans ansøgning er dateret 5. december 1785 og han kunne vedlægge den en af hans principal, hofapoteker J. G. BECKER udfærdiget meget rosende anbefalingskrivelse, som sikkert har været medvirkende til hans antagelse. J. G. BECKER skriver nemlig:

»Om ieg blev opfordret at foreslaa nogen til at forestaae et betydelig *Apothek*, vidste ieg sandeligen ingen med meere Vished paa Samvittighed dertil at nævne end forbemeldte Sr. *Pflugmacher*, hvis Fliid, Indsigt, Duelighed og andre gode Egenskaber ieg ved daglig Omgang nu på 7de Aar har kundet tilfulde lært at kiende og paaskiønne.

Paa Grund heraf er ieg ham skyldig, hos den høie *Direction* at tilføye min ydmyge *Intercession* til hans Ansøgnings *Approbat*ion, Ligesom ieg og erbyder mig herved, naar Forpagtningen derefter ham forundes, at underskrive den derover indgaaede Forpagtnings-*Contract* som *Cautionist* og Selvskyldner«.

Gårdparti fra apoteksejendommen Torvegade nr. 19. I baghusets stueetage laboratorium.

J. P. PFLUGMACHER overtog 26. oktober 1786 forpagtningen af Vajsenhusets apotek for 10 år mod en årlig afgift af 1200 rdl.; først 8 år senere blev der oprettet kontrakt. – Apotekets omsætning gik hurtigt tilbage; efter et årtids forløb beklagede PFLUGMACHER sig til direktionen over den ringe søgning på apoteket: »alle leverancer til kompagnier, hospitaler og andre steder har forladt Vajsenhuset tillige med hr. justitsråden« (FR. H. MÜLLER); og da der yderligere, af »sletsindede« personer blev udspreedt det rygte, at alting i apoteket var forvirret og medikamenterne dårlige, bad han direktionen om at indrykke et avertissement i aviserne med beretning om den tilfredsstillende visitats, der var afholdt i september 1787, og som i visitatsprotokollen – der senere skal omtales nærmere – havde følgende ordlyd:

»1787 d. 24. september blev det kongelige Waysenhuses Apothek første Gang visiteret efterat Hr. Pflugmacher havde modtaget det, og ikke aleene alle Medicamenter befundne fuldkommen gode, men alle de nye Indretninger og alt herhen hørende i den beste Orden« – underskrevet af stadsfysikus CHR. E. MANGOR, professorerne CHR. G. KRATZENSTEIN og MATHIAS SAXTORPH samt Vajsenhusets læge, dr. med. JOHAN HENRIK SCHÖNHEYDER.

Det ville direktionen imidlertid ikke indlade sig på og frarådede PFLUGMACHER selv at avertere.¹⁸⁾

I det følgende år købte PFLUGMACHER af Vajsenhuset en del inventar, hvoraf han senere tog forskellige ting med sig til Christianshavn. Hertil hører vel også den malmmorter med kong CHRISTIAN VI'S navn og årstallet 1734, som han havde købt for 80 rdl., og som nu opbevares i Christianshavns apotek.

Under den store brand, som 1795 hærgede København, gik Vajsenhusets ejendom på Nytorv den 6. juni for anden gang op i luer. Apoteker PFLUGMACHER fik af magistraten tilladelse til, på Vajsenhusets privilegium, at indrette et »Haandapotek« i Vartov mod en afgift af 2 rdl. om ugen; men 21. september ophævedes hans kontrakt med Vajsenhusets direktion. – Samme dag, som Vajsenhuset brændte, havde PFLUGMACHER nemlig sluttet kontrakt med FR. H. MÜLLER om købet af Christianshavns apotek. Købesummen herfor var, som foran omtalt, 30.000 rdl., skødet udstedtes og overtagelsen fandt sted december termin 1795; bevillingen er dateret 20. november 1795. – I godt 37 år, lige til sin død 21. januar 1833, var J. P. PFLUGMACHER apoteker på Christianshavn.

9. august 1805 udnævntes han til *assessor pharmaciae* i det kgl. Sundhedskollegium og beklædte denne post til sin død; 1. august 1829 blev han til-

Morter med årstallet 1734 og
Christian VI's monogram,
medført fra Vajsenhusets apotek
af apoteker Pflugmacher
til Christianshavns apotek.

lagt rang i VI klasse nr. 1 efter gældende rangforordning (i arveudlægs-skødet bliver han af sine 2 børn, hans efterfølger sønnen GOTTFRIED MATTHIAS og datteren KAREN JOHANNE benævnt »Cancellieraad«). – I årene 1805–1833 var han efor for »Det Cappelske Pensionslegat«; professor H. C. F. SCHUMACHER omtaler ham i sin »Medicinsk Plantelære« (1825) som botanisk interesseret.¹⁹⁾

J. P. PFLUGMACHER blev 11. november 1788 gift i Sengeløse præstegård med CECILIE MARGRETHE BRØNDSTORPH, født 1769, datter af proprietær MATHIAS BRØNDSTORPH, død på Christianshavn 25. februar 1824.

*

Da apoteker J. P. PFLUGMACHER i 1805 blev assessor i Sundhedskollegiet, havde dette lige afsluttet arbejdet med en ny udgave af Pharmacopoea danica, som autoriseredes 14. juni 1805; tilbage stod nu udgivelsen af en ny medicintakst. Det er sikkert i tilknytning hertil, at PFLUGMACHER udarbejdede en oversigt over indtægt og udgift ved Christianshavns apotek for året 1805. I dette interessante dokument, som giver et godt indblik i hin tids apotekernæring, findes følgende udgiftsposter:

Fra apoteket i Torvegade nr. 19. Første materialkammer.

a. Renter af Apoteket med Inventarium og Varelager	1200 Rdl.
b. Til Bygningens og Inventariets Vedligeholdelse	200 „
c. Til 3 Medhjælpere	400 „
d. Kostpenge for 3 Medhjælpere og 2 Lærlinge	700 „
e. Kost og Løn for en Pige og en Skurekone	200 „
f. Til Ildebrand og Lysning	200 „
g. Tab ved Vegetabiliers Fordærvelse	100 „
h. Til Vedligeholdelse af Linned, Sengeklæder og Møbler for Folkene	100 „
i. Skatter af alle Slags	200 „
k. Til Assessorens og Familiens Underholdning	1200 „
<hr/>	
Ialt 4500 Rdl.	

Den årlige indtægt (omsætning) beregnedes til 8000 rdl.; altså blev tilovers til vareindkøb 3500 rdl. eller 43,75 pct.

Et par af regnskabets poster frister til en nærmere omtale. Ser man på tallene i punkterne c., d. og h., viser disse, at den samlede udgift til »fol-

Fra apoteket i Torvegade nr. 19. Parti af officinet efter ombygningen ca. 1920.

kene« var beregnet til 1200 rdl. (15 pct. af omsætningen), idet man fulgte tidens skik, hvorefter både medhjælpere og lærlinge havde kost og logi hos apotekeren, de 3 medhjælpere desuden en kontant løn af 400 rdl. årlig til deling. – Det er en noget bedre lønning end på det kgl. Frederiks hospitals apotek en snes år tidligere, hvorom apoteker NICOLAI TYCHSEN fortæller i sin selvbiografi. Han skriver heri om sin principal, den foran omtalte apoteker J. D. CAPPEL, at denne »ellers saa raisonnable Mand« ligesom de fleste andre apotekere kun gav sine folk en mådelig løn. »60 Rdlr. aarlig, og omtrent 10 til 15 Rdlr. til Nytaar, vare mine aarlige Indtægter, og derfor skulde jeg klæde mig, holde mig selv med Thee, Kaffe, Vask o.s.v. Til en anstændig Fornøielse, som er saa ganske nødvendig til Sindets Opmuntring for den arbeidsomme Mand, var ikke noget tilovers«.20) – Lærlingene fik ingen løn; de havde deres fulde underhold på apoteket og gik med i købet, når apoteket skiftede ejer. Da FR. H. MÜLLER i 1785 overtog apoteket på Christianshavn forpligtedes han til at opfylde den med lærlingen KNUD WINDING (senere apoteker i Hillerød) under 14. januar 1784 indgåede kontrakt. Da J. P. PFLUGMACHER 10 år senere overtog apoteket, var der 2

læredrenge: JØRGEN HAMMER og PETER MÜLLER; den førstnævnte var næsten udlært men skulle efter aftale derefter blive på apoteket som svend i mindst et år; den anden ville først blive svend efter omtrent 3 års forløb, og PFLUGMACHER skulle i den tid forsyne ham med alt fornødent, undtagen linned, og til hans udredning som svend give ham en anstændig klædning med alt tilbehør.⁹⁾

Apoteker PFLUGMACHERS opgørelse blev af professor J. D. HERHOLDT fundet i kollegiets arkiv og blev af ham benyttet i hans lille skrift (af 1811) om medicinaltakstens historie i Danmark;²¹⁾ det interessante dokumentets indhold er derved blevet bevaret for efterverdenen.

★

GOTTFRIED MATHIAS PFLUGMACHER blev født i København 1792 som søn af foregående apoteker JOHAN PETER PFLUGMACHER og CECILIE MARGRETHE BRØNDSTORPH. Han fik en meget omhyggelig uddannelse, udset som han var, allerede fra barndommen, til sin faders efterfølger.

Sin skoleundervisning fik han i Borgerdydskolen på Christianshavn og fik ved den afsluttende eksamen 13. april 1807 tildelt sølvmedalje som bevis på skoledirektionens tilfredshed. Han fik derefter privat undervisning »i det latinske, tyske og franske sprog samt tilsidst i de akademiske videnskaber« og blev dimitteret til Universitetet, hvor han i oktober 1811 bestod *examen artium* og i april 1812 *examen philologicum*. – Derefter tog han fat på den farmaceutiske uddannelse. I 2 år var han discipel på faderens apotek og hørte samtidig professor J. W. HORNEMANNs botaniske forelæsninger og blev til slut i et år undervist »såvel i den farmaceutiske som tekniske og fysiske del af Chemien« af datidens mest benyttede manuduktør, lægen, professor J. H. SMITH.²²⁾ 28. juni 1815 indstillede G. M. PFLUGMACHER sig til den farmaceutiske eksamen; han eksamineredes af professorerne FRED. LUDVIG BANG, JOHAN SYLVESTER SAXTORPH og OLE HIERONYMUS MYNSTER samt apoteker JOHAN GOTTLIEB BLAU fra Gammeltorvs apotek; hans præstationer belønnedes med enstemmig *laudabilis*.¹⁴⁾

Han blev nu medhjælper på Christianshavns apotek, hvor faderen dog ikke gerne så, at han tog del i de praktiske arbejder men hellere fortsatte sine studier – om nogen uddannelsesrejse i udlandet synes der ikke at have været tale. Efter faderens død overtog han apoteket, til hvis drift han fik bevilling 2. maj 1833. Det gik imidlertid her, som det også kendes andet steds fra – bl. a. indenfor hofapotekerslægten BECKER – sønnen havde gået

så længe under faderens opsig, at da han endelig fik lejlighed til som selvstændig apoteker at lede apotekets drift, var lysten til at fortsætte gået tabt; efter kun 6 års forløb solgte han apoteket.

G. M. PFLUGMACHER var nu i en årrække en meget benyttet manuduktør for de farmaceutiske studerende, hvortil hans gode teoretiske kundskaber gjorde ham særlig egnet; senere varetog han tillige posten som medicinalrevisor ved kgl. Frederiks hospital. 9. januar 1868 afgik han ved døden i sit hjem på Frederiksberg.²³⁾

Blev 16. februar 1818 gift med HELENE MARIE BENTHIEN.

6. APOTEKER J. C. HAUBERG VETERINÆRSKOLEN PÅ CHRISTIANSHAVN

JØRGEN CHRISTIAN HAUBERG blev født 22. november 1814 i Store Hedinge som søn af landmand og brændevinsbrænder PETER CHRISTIAN HAUBERG og hustru KAREN SOFIE f. WENGEL.

Han var discipel på apoteket i Ringsted fra nytår 1829 til efteråret 1832 og tog den farmaceutiske kandidateksamen i juli 1834 (med kar. haud illaud.); var derefter ansat på Gammeltorvs apotek i København til foråret 1839, da han købte Christianshavns apotek.

Efter de da gældende bestemmelser krævedes der for at opnå bevilling som apoteker i København, at den pågældende havde bestået den farmaceutiske eksamen med første karakter (laudabilis). Da J. C. HAUBERG som anført kun havde opnået haud illaud. ved sin eksamen i 1834, ansøgte han om alligevel i eget navn at måtte drive apoteket 1-2 år mod i den tid påny at indstille sig til eksamen. Sagen sendtes 2 gange til Sundhedskollegiet til erklæring, først af Københavns magistrat, dernæst af kancelliet. Første gang udtalte kollegiet, at det ikke fandt nogen anledning til at anbefale en sådan undtagelse fra den almindelig gældende regel. Anden gang derimod mente kollegiet at kunne bifalde, at cand. pharm. HAUBERG fik tilladelse til for egen regning at drive Christianshavns apotek i ét år ved en provisor, der havde opnået laudabilis til farmaceutisk eksamen. – Det ene af kollegiets medlemmer, professor, dr. med. D. F. ESCHRICHT, protesterede dog mod denne afgørelse, som efter hans opfattelse »formentligen vilde egne sig til at bestyrke den urigtige Mening, at Apotheker-Privilegier var Gjenstande for Kjøb og Salg«. – Ved kollegiets møde 25. januar 1840 forelå sagen for tredje gang, idet man dog nu kunne nøjes med at tage til efterretning en meddelelse fra kancelliet, at det, som af kollegiet foreslået, var blevet HAUBERG bevilget at måtte drive apoteket i et år med provisor.²⁴⁾

I juli 1840 indstillede J. C. HAUBERG sig påny til den farmaceutiske eksamen og erhvervede sig denne gang sit laudabilis. Fra oktober flyttedag 1840 overtog han Christianshavns apotek og fik den 24. juni 1841 bevil-

ling til dets drift. – J. C. HAUBERG var en dygtig og driftig apoteker; han indførte forskellige forbedringer ved såvel ejendom som apotek, og på sin ejendom *Mineslyst* i Ordrup²⁵⁾ dyrkede han forskellige medicinske planter til apotekets brug, navnlig *Mentha crispa* og *piperita*, *Melissa* og *Salvia*. Denne sidste interesse havde han også lejlighed til at pleje i den årrække, han – som nærmere omtalt nedenfor – var knyttet til Veterinærskolen på Christianshavn som dennes apoteker. – 1. oktober 1870 afstod J. C. HAUBERG Christianshavns apotek til VICTOR HORN.

Apoteker HAUBERG varetog i årenes løb en række faglige hverv. I »Det pharmaceutiske Understøttelsesselskab« var han medlem af bestyrelsen fra januar 1844 til januar 1850 og fungerede senere som revisor fra januar 1853 til maj 1891; fra april 1845 til juli 1851 var han medlem af bestyrelsen i »Danmarks Apotekerforening«, fra 1859 til 1871 efor for »Det Cappelske Pensionslegat«, i nogle år censor ved den farmaceutiske eksamen og endelig, fra marts 1860 til december 1870, indehaver af fagets højeste tillidspost som *assessor pharmaciæ* i Det kongelige Sundhedskollegium. – I de mange år J. C. HAUBERG var apoteker på Christianshavn varetog han også forskellige lokale hverv; han var forstander for børneasylet, medlem af direktionen for døtreskolen, kirkeværge ved Vor Frelzers kirke, medstifter af bespisningsforeningen og af foreningen for billige arbejderboligers opførelse.

Sammen med brygmester, cand. pharm. P. A. VOGELIUS grundlagde apoteker HAUBERG i 1860 bryggeriet i Rahbecks Allé; da dette i 1891 gik ind i sammenslutningen »De forenede Bryggerier«, blev HAUBERG valgt til medlem af bestyrelsen.²⁶⁾ – Efter at have solgt apoteket i 1870 erhvervede han sammen med mekanikus HELLERUNG firmaet »Gamst & Lunds Jernstøberi« ved Vestervold i København, som videreførtes under firma »Hellerung & Haubergs Maskinfabrik«; i 1879 overdrog han sin part i firmaet til sønnen S. C. HAUBERG.

Assessor pharm. J. C. HAUBERG blev 28. juli 1869 udnævnt til ridder af Dannebrog og 28. april 1891 til etatsråd. Den 11. april 1899 afgik han ved døden i sit hjem på Frederiksberg.

J. C. HAUBERG blev 28. april 1841 gift med MARGRETHE SOFIE ARBOE, født på Christianshavn 14. april 1818, datter af skibskaptajn THOMAS ARBOE og ELISABETH DOROTHEA f. SÖNNE, død på Frederiksberg 16. september 1910.²⁷⁾

I 1866 oprettede ægtefællerne »Assessor Haubergs og Hustrus Sølvbryllupslegat« med 1000 rdl. til fordel for »Christianshavns Bespisningsfor-

ening«; i 1891 oprettede de »Assessor pharmaciæ Jørgen Christian Haubergs og Hustrus Guldbryllupslegat« med 20.000 kr., hvis renter uddeles til trængende borgere, deres enker eller faderløse døtre i Store Hedinge; ved samme lejlighed skænkede de 1000 kr. til »Fonden for det pharmaceutiske Studiums Fremme«.

★

Veterinærskolen på Christianshavn blev oprettet 1773 af dr. med. PETER CHRISTIAN ABILDGAARD, der, som omtalt foran s. 24, begyndte sin løbebane som discipel på kgl. Frederiks hospitals apotek i København.²⁸⁾ Skolen blev anlagt på en grund i St. Annægade mellem Dronningensgade og Prinsessegade, lige overfor Vor Frelsers kirke. På grunden havde i sin tid ligget Christianshavns midlertidige kirke, efter Veterinærskolens flytning i 1858 til Frederiksberg blev den benyttet til en udvidelse af kvindefængslet, og efter dettes nedlæggelse i 1928 blev bygningerne indrettet til beboelseslejligheder.

På en plan fra 1851 over skolens store kompleks kaldes bygningen på hjørnet af Dronningensgade og St. Annægade for »museumsbygningen«; den rummede fysiske og kemiske instrumenter og præparater, tørrede planter, skeletdele af dyr og »for læren om lægemidler 700 genstande«. På hjørnet af St. Annægade og Prinsessegade lå »læsesalsbygningen« med auditorium, anatomistue og kemisk laboratorium. Mellem disse lå »Smedien«, og i den store staldbygning langs Prinsessegade fandtes bl. a. *apoteket*, et kontor og et portnerværelse. Desuden ejede Veterinærskolen en gård i Sundbyøster og på Sundbyvester fællede en medicinalhave med lægeplanter og en botanisk have.²⁹⁾

Fra 1. januar 1840 overtog apoteker HAUBERG driften af apoteket på Veterinærskolen; han skulle drive det for egen regning i 5 år under tilsyn af læreren i farmakologi. Apotekslokalet med tilhørende indretninger samt medicinalhaven på Sundby overdrev blev overladt HAUBERG uden nogen godtgørelse til skolen, der skulle sørge for vedligeholdelsen. Veterinærskolen skulle i apoteket købe alle de lægemidler, den brugte til behandlingen af de syge dyr, til en takst, der beregnedes således, at alle simplicia stedse skulle leveres til de samme priser, til hvilke materialisterne i København almindeligvis solgte dem.

»Veterinærskolens Udsalg af Lægemidler«, som apoteket dengang kaldtes, var oprettet 1811 og hidtil bestyret af en af skolens farmaceutisk uddannede lærere. Da HAUBERG overtog ledelsen, blev det bestemt, at udsalget i begyn-

delsen skulle være åbent hele dagen, om fornødent også om natten, og passes af en eksamineret farmaceut, som tillige måtte assistere skolens lærer ved elevernes undervisning i farmaci; senere holdtes apoteket kun åbent fra kl. 8–10 om formiddagen og fra kl. 5–6 om eftermiddagen.

Fra 1. januar 1845 forpagtede J. C. HAUBERG apoteket på 10 år; han fungerede endvidere som censor ved skolens eksaminer. – Ved Veterinærskolens flytning i 1858 til Bülowvej på Frederiksberg ophørte forbindelsen med Christianshavns apotek.

J. CHR. HAUBERG

7. APOTEKET I EJENDOMMEN TORVEGADE NR. 19

Som omtalt i det foregående blev Christianshavns apotek af apoteker JACOB BARTHOLOMÆUS i 1724 indrettet i den ejendom i Torvegade, hvor det havde til huse indtil 1931. De foreliggende meddelelser om denne ejendom og navnlig nærmere oplysninger om selve apoteket, dets indretning, udvidelser og ombygninger, gennem de godt 200 år, er desværre kun sparsomme. — En god kilde i så henseende har man i mange tilfælde i apotekets visitatsprotokol; for Christianshavns apoteks vedkommende svigter denne imidlertid ganske.

Apotekets ældste visitatsprotokol begynder med året 1796 og omhandler de stedfundne visitatser indtil november 1917.³⁰⁾ Protokollen indtager iøvrigt en særstilling, idet den, som gengivelsen af titelbladet på s. 50 viser, først, for årene 1787–1794, omhandler visitatser på Vajsenhusets apotek. Vi finder således her den visitatsberetning, som apoteker J. P. PFLUGMACHER gerne ville have haft offentliggjort for at kunne dokumentere dette apoteks gode beskaffenhed (jfr. s. 38).

Den første visitatsberetning fra Christianshavns apotek er sålydende:

»1796. D. 19de October blev det christianshavnske Apothek første Gang visiteret efter at Herr *Pflugmacher* var blevet dets Ejer og befandtes alle Remedia, saavel simplicia som composita i god Mængde og fuldkommen gode«.

Den er underskrevet af stadsfysikus CHR. ELOVIUS MANGOR, af professorerne MATHIAS SAXTORPH, HEINRICH CALLISEN og ARENT NICOLAI AASHEIM, alle medlemmer af *Collegium medicum*, samt af praktiserende læge, dr. med. CHR. JUL. FRED. (SALOMON) DE MEZA.

Gennemblader man visitatsprotokollen erfares, at visitatorerne ved de årlige eftersyn stadig fandt apoteket vel forsynet og i bedste orden; kun én gang, i 1871, skrives der lidt om indførte forbedringer, hvorom nærmere nedenfor. Af protokollen får man iøvrigt et godt indtryk af, at den årlige apoteksvisitats gennem en lang årrække var en begivenhed af særlig betyd-

ning og derfor blev overværet af en større forsamling af byens læger; højt i så henseende kommer man i 1835, da visitatsberetningen er forsynet med ialt 23 underskrifter. Såvidt disse kan identificeres, drejer det sig om stadsfysikus, medlemmerne af Sundhedskollegiet og iøvrigt repræsentanter for byens praktiserende læger – om alle disse også har deltaget i visitatsmiddagen fortæller protokollen intet, men det tør sikkert formodes.

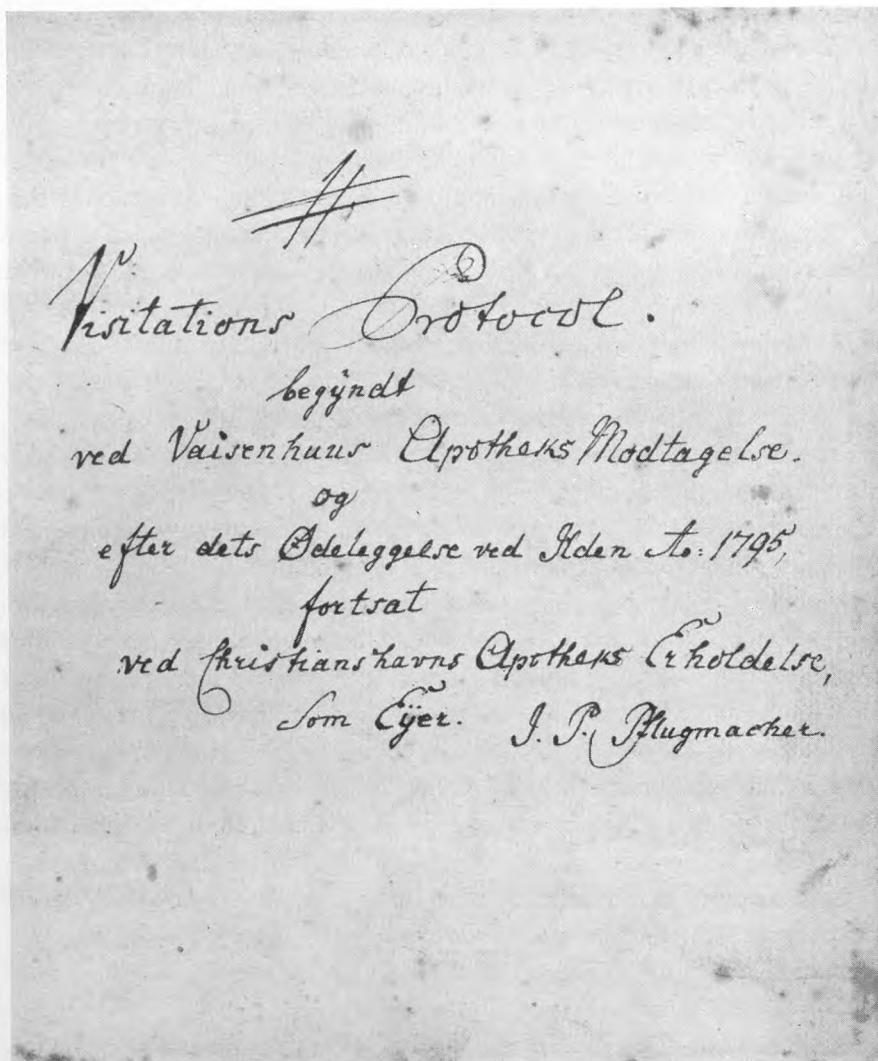
Yder visitatsprotokollen således ingen særlige bidrag, kan til gengæld hentes en del oplysninger om ejendom og apotek i en række endnu bevarede dokumenter – købekontrakter, skøder m. m. – fra tidsrummet 1725–1833.⁹⁾

Med hensyn til ejendommens beliggenhed og grundens størrelse erfarer man gennem et målebrev af 19. januar 1725, at ejendommens bredde, facaden ud mod Lille Torvegade, var ca. 29 alen, grundens dybde ca. 48 alen, det samlede bruttoareal ca. 1390 kvadratalen.³¹⁾ Dette målebrev blev første gang fremlagt på Københavns byting 10. februar 1726 og fremdeles ved de følgende ejerskifter (i 1744, 1786, 1795 og 1833), hver gang forsynet med påtegning om, at grundens størrelse var uforandret.

Fra apoteker BARTHOLOMÆI tid er også opbevaret en forsikringspolice, tegnet 30. januar 1732 i »Kjøbenhavns Brand-Forsikrings Casse«, stiftet 1731 med byens store brand i 1728 som den ydre foranledning; forsikringssummen var 4000 kurantdaler. – Også forsikringspolice fulgte med ved de følgende ejerskifter og udviser en stadig stigning i forsikringssummen. Apoteker MATHIAS DE PLACE forhøjede den i 1752 til 6000 rdl., FR. H. MÜLLER, som straks efter overtagelsen ombyggede ejendommen, forhøjede den i 1787 med 10.000 rdl., og endelig blev forsikringssummen i 1813 af J. P. PFLUGMACHER sat op til 25.600 rdl. S. V.. Den sidste påtegning er dateret 19. marts 1833 efter G. M. PFLUGMACHERS tiltræden; i 1838 blev udfærdiget ny police. – Til sammenligning tjener, at apoteksejendommen i 1930 var forsikret for 181.600 kroner.

Endelig er fra samme tid bevaret det skøde, dat. Christianshavn 12. marts 1744, i følge hvilket apoteker BARTHOLOMÆUS, med sin hustrus vilje og minde, til Sr. apoteker MATHIAS DE PLACE sælger den ham tilhørende gård, jordfri grund og ejendom, med alle bygninger, mur- og nagelfaste *pertinentier*, fersk pumpevand i gården og i værelserne 8 vindovne og én bilæggerovn, samt med det deri værende apotek med alle dets indretninger, *materialia* og *requisita*. Købesummen var 8000 rdl. kurant, og 22. juni s. å. blev skødet læst på Københavns byting (jfr. s. 17).

I 1785 måtte apoteker MATHIAS DE PLACE, som nærmere omtalt s. 18,

Apotekets ældste visitatsprotokol. Titelblad.

indgive sit bo til konkursbehandling. Ejendommen på Lille Torvegade, nu matr. nr. 72, blev med det deri værende apotek og dertil hørende privilegium ved auktion 18. oktober 1785 solgt til apoteker FR. H. MÜLLER som højstbydende med 17.201 rigsdaler. Ved den forudgående vurdering var ejendommen takseret til 10.000 rdl.; privilegiet blev af apoteker J. A. MÜHLENSTETH og lector chemiæ, senere apoteker NICOLAI TYCHSEN vurderet til

D. 10de Sept. 1840 foretoges Visitationen af Christi-
 ans Havns Apothek, hvorved det bekræftes
 at være fornyet med et passende Forraad af gode
 Medicamenter.

Thi Anders Thorsen
Secund Commisfeldt

Letz Whitey Andersen Ballein
Andersen Mourning Andersen

Agobius Stamm Thorsen Loose

Andersen Nedel

D. 30 Septbr. 1841 foretoges Visitationen af Christi-
 ans Havns Apothek, hvorved det bekræftes
 at være fornyet med et passende Forraad af gode
 Medicamenter.

Thi Thorsen
Secund Commisfeldt

Letz Whitey Andersen Ballein
Andersen Mourning Andersen

Agobius Stamm Thorsen Loose

Andersen Nedel

En side af visitatsprotokollen fra årene 1840—41.

4000 rdl., ligesom disse vurderede inventar og varelager til ca. 2500 rdl.
 I det ved denne lejlighed udstedte auktionsskøde, dat. 13. december 1785,
 læst i Københavns Hof- og Stadsret 19. juni 1786, får man følgende at vide
 om ejendommen:

»Samme Gaard bestaar efter Vurderingsforretningen: til Gaden af 14
 Fag Mur, men til Gaarden Ege-Bindingsværk, 2 Etager høj, med Kvist over

2 Fag samt Kælder under 3 Fag og Indkørsel af en Port; en Sidebygning 12 Fag Mur og Bindingsværk, 2 Etager høj med Kvist over 3 Fag og Kælder under 6 Fag, samt Baghus med 13 Fag Bindingsværk, 2 Etager høj med Kvist over 3 Fag, hvorudi foruden Stald og Vognremisser er indrettet et *Laboratorium* med *Destilleer* Kedler, *Comfure* og andre *Requisita*, samt et Vaskehus med indmuret Kobber Kedel; udi Gaarden er en Portion fersk Pumpevand; overalt i Værelserne 9 Jern Kakkelovne, med videre«.

Hverken i dette eller andre skøder siges noget om, at ejendommen var prydet med apotekets bomærke: Enhjørningen. At dette var tilfældet, i al fald i begyndelsen af 1780erne, erfarer man af Nicolai Jonges »Kjøbenhavns Beskrivelse«, 2. del – der er skrevet omkring 1783–84 – hvor han i »Tolvte Kapitel om Christianshavns-Qvarteer« fortæller, at i Lille Torvegade »ligger et Apothek, som kaldes *Eenhjørnings-Apotheket*, fordi over Indgangen dertil staaer en *Eenhjørning* udhuggen«. Hvornår Enhjørningen er valgt til bomærke, er det nu næppe muligt at få oplyst; i de forskellige bevillinger fra hin tid benyttes betegnelsen ikke. Iøvrigt synes det at have været et ret sjældent apoteksnavn. Der findes et »Apotheket Enhjørningen« i Göteborg (oprettet 1641) og et sådant også i Stockholm (oprettet 1692). Også findes f. eks. i Speyer am Rhein i Bayern et »Einhorn-Apotheke«, hvor bomærket på façaden (opsat ved en ombygning i 1703) viser en springende Enhjørning i et sandstensrelief.³²⁾ Jonges beskrivelse kunne tyde på, at det den gang har været noget lignende for Christianshavns apoteks vedkommende.

Det er således ikke udelukket, at Enhjørningen kan have været apotekets bomærke allerede fra den første indehavers, apoteker KYBLICHs tid. Som et kuriosum kan berettes, at i dennes opvækstår arbejdede faderen, hofguldsmeden FERDINAND KYBLICH, med på udsmykningen af de danske arvekongers kroningsstol, til hvis fremstilling der så godt som udelukkende var anvendt narhvaltænder.³³⁾

Kun i 10 år var FR. H. MÜLLER indehaver af Christianshavns apotek. Ved kontrakt af 6. juni 1795 solgte han ejendom og apotek med privilegium, inventar og varelager for 30.000 rdl. til sin efterfølger på Vajsenhuset, apoteker J. P. PFLUGMACHER. Skødet er dateret 11. december 1795, tinglæst ved Københavns Hof- og Stadsret 14. s. m.; overtagelsen fandt sted i december termin.

Ejendommen bestod som i 1785 af forhus, side- og baghus; det bemærkes nu, at der på forhuset var en altan med jerngelænder. – Apotekslokalet var

på 3 fag; det havde 2 receptorborde og en stor disk, hvorunder var en slagbænk og nogle skuffer; denne disk, der altså har tjent også som sovested, blev senere anvendt i apotekets stødekammer; over bordet var under loftet ophængt et antikt jernornament til at hænge vægte på. Apoteket var forsynet med et ur i et fast vægskab, og foran det stod en lakeret og forgyldt træpedestal, hvorpå var stillet en antik, bronceret vase. – Af laboratoriets inventar fremhæves 2 digerereovne, 1 smelteovn, 3 kobberdestillerekedler, et stort og to små indmurede jernkomfurer, en sublimerovne med jerngryde, en stor tørreovne med jernplader, 2 destillerekapeller med tilhørende jerngryder og glasretorter, en stor stenmorter, en indmuret bornholmsk stengiftmorter, en kampestensmorter og en stor pulvermorter af norsk marmor. Ved siden af laboratoriet var et chokoladeværksted på 2 fag med muret gryde. (E. Dam. 1. c. 1907).

Fra apotekerne PFLUGMACHERS tid foreligger ikke yderligere oplysninger om ejendommen eller apoteket, og for det sidste hundredår af apotekets tilværelse i Torvegade nr. 19 er meddelelserne kun få og spredte; originale dokumenter findes ikke.

★

Apoteker J. C. HAUBERG lod i 1845 forhuset ombygge, og da der, såvidt vides, ikke senere er sket større forandringer ved selve ejendommen, har dennes façade siden da præsenteret sig, som billedet på s. 29 viser, med apotekets stadig benyttede bomærke, Enhjørninghovedet, over indgangsdøren. Af forbedringer vedrørende apotekets lokaler må anføres, at J. C. HAUBERG i 1862 lod indrette damplaboratorium. Der blev af dette i »Pharmaceutisk Tidende« bragt en udførlig omtale, ledsaget af detailtegninger, for »at imødekomme et Ønske hos flere Apothekere, navnlig i Provindserne«, der tænkte på at anskaffe noget lignende.³⁴⁾ Det kan tilføjes, at dette dampapparat, som var et af de første her i landet, var i brug lige til apotekets flytning i 1931.

1. oktober 1870 blev Christianshavns apotek overtaget af VICTOR C. L. E. HORN; købekontrakten er dateret 9. juli og skødet udstedt 17. december s. å.; købesummen for ejendom og apotek m. v. var 112.000 rdl.; bevillingen blev udstedt 17. december 1870. I sin ansøgning om bevilling oplyser HORN, at apotekets omsætning i de sidste 5 år har været gennemsnitlig ca. 18.000 rdl.; i de følgende var den i stærk stigning. Da han 12 år senere, ved oprettelsen af det første apotek i Sundbyerne, solgte Christianshavns apotek, måtte køberen betale 340.000 kroner.

Fra apoteker HORNS tid findes i visitatsprotokollen den omtalte eneste undtagelse fra den almindelige regel, idet der i beretningen om visitatsen 2. oktober 1871 skrives, at der i kælderen var foretaget en del hensigtsmæssige forandringer med forsyning af nye standkar; og det tilføjes, at den nye nomenklatur, efter Pharmacopoea danica 1868, nu var gennemført både i kælderen og på materialkammeret.

I december 1882 blev Christianshavns apotek købt af apoteker CARL FREDERIK FRIIS PEDERSEN til overtagelse 1. april 1883, bevillingen udstedtes 28. april 1883. Om denne indehaver berettes, at han lod foretage en grundig ombygning af flere lokaler, der udvidedes og bragtes i en mere tidsvarende stand, ligesom han lod indrette et analytisk laboratorium.

Fra 1. januar 1890 overdrog apoteker CARL PEDERSEN apoteket til sin søn, cand. pharm. H. R. VICTOR PEDERSEN, som købte det i fællesskab med cand. pharm. J. C. A. JUULMANN; købesummen var nu 430.000 kr., den fælles bevilling udstedtes 20. februar 1890. – Fra 1. januar 1919 udtrådte apoteker JUULMANN af firmaet, og ved en ny bevilling af 3. marts 1919 var apoteker VICTOR PEDERSEN derefter ene-indehaver indtil 1. januar 1928, da apoteket overtoges af dets nuværende indehaver, apoteker LOUIS FOERSOM.

I begyndelsen af 1920'erne lod apoteker VICTOR PEDERSEN apotekets lokaler omforandre og udvide. Officinet blev ombygget, og der indrettedes en ny receptur i det hidtidige kontor, det faste inventar blev restaureret og i ikke ringe grad forøget; der skrives herom i visitatsprotokollen (3. februar 1923), at der ved den stedfundne ombygning er skabt et meget smukt og stilfuldt officin og en fortrinlig receptur med rigelig arbejdsplads. Yderligere blev materialkælderen udvidet, og i sidefløjen indrettedes 2 rummelige lokaler, monterede med reoler og skabe, i direkte forbindelse med de hidtidige materialkamre.³⁵⁾

Glæden over disse forbedringer blev dog kun kortvarig. I 1925 vedtog Københavns kommunalbestyrelse at træffe de fornødne foranstaltninger til en udvidelse af Torvegade, og blandt de ejendomme, som derved skulle forsvinde, hørte også den gamle apotekergård. Apoteker VICTOR PEDERSEN fik ministeriel tilladelse til at flytte apoteket, men den opgave ønskede han ikke at give sig i lag med. Han solgte apoteket og trak sig tilbage til privatlivet efter i 38 år at have været indehaver af Christianshavns apotek.

Apoteker LOUIS FOERSOM overtog apoteket 1. januar 1928; købesummen for ejendom, apotek med privilegium, inventar og varelager var 850.000 kr.; bevillingen udstedtes 21. december 1927. Kun i 3½ år endnu fortsattes apo-

tekets drift i Torvegade nr. 19; med udgangen af maj 1931 ophørte det gamle apoteks eksistens. Af det gamle inventar blev kun en ringe del taget med til det nye apotek, største delen blev skænket til forskellige museer. »Den gamle By« i Aarhus fik det meste af materialkammer-inventaret, en gave, som var af stor betydning for virkeliggørelsen af bestyrelsens plan om indretning af et apotek, forsynet med originalt inventar fra det 18. århundrede. »Skufferne, der ankom i Hundredvis, var mørkegraa, oliemalede og forsynede med Blik-Navneskilte, der straks blev taget af, hvorpaa Museets Konservator gik i gang med at fjerne den graa Maling for at undersøge Skuffernes tidligere Udseende. Det viste sig da, at de før havde været ahorn-gule med et hvidt, bølgende Skriftbaand, altsaa nærmere i Louis Seize eller tidlig Empirestil.« – Dette kunne meget godt passe, thi i 1785 var det gamle apotek blevet købt af FR. H. MÜLLER, der straks foretog betydelige ombygninger og forbedringer. – »Konservators videre Undersøgelser viste imidlertid, at en endnu ældre Maling og Dekoration laa skjult under det Müllerske Farvelag, og vi besluttede at gaa ind til Skuffernes oprindelige Farvelag, da dette lod til at være forholdsvis vel bevaret og aabenbarede sig som en broget, ja næsten farvestraalende Rokokodekoration . . . . fra Holbergs Tid.«³⁶) Dette tyder på, at skufferne må stamme fra apotekets ældste tid, formentlig fra da apoteker BARTHOLOMÆUS i 1724 indrettede apoteket i Torvegade. – Også i Københavns bymuseum og i den farmaceutiske afdeling i Universitetets medicinsk-historiske museum i København opbevares forskelligt inventar fra det gamle apotek, Torvegade nr. 19. På sidstnævnte sted er således opstillet det af apoteker J. C. HAUBERG i 1862 indrettede damplaboratorium.

8. APOTEKET PÅ CHRISTIANSHAVNS TORV

Det var færdselsproblemer, der gav stødet til de store ombygninger på Christianshavn. Den stadig forøgede trafik, bl. a. til de stærkt voksende beboelses- og fabrikskvarterer på Amager, krævede plads. Knippelsbro, der sidst var ombygget og udvidet i 1907, måtte have en afløser, og i fortsættelse heraf måtte, ved udvidelse af Torvegade, skabes en tidsvarende færdselsåre. I juni 1925 besluttede Københavns kommunalbestyrelse derfor i dette øjemed, gennem de fornødne ekspropriationer, at gøre en sådan gadeudvidelse mulig. Og i de følgende år forsvandt efterhånden samtlige ejendomme, såvel gode som dårlige, på Torvegades østlige side for efter gadens udvidelse at afløses af en række store moderne bygningskomplekser.

Begyndelsen skete på Torvet, hvor »Kvindefængslet« måtte give plads for den første nybygning; dette betød vel ikke en udvidelse af gadearealet men ændrede i høj grad det århundredgamle gadebillede.

Da fængslet i 1928 blev nedlagt, indtog det, efter stadige udvidelser og tilbygninger i tidens løb, hele den store grund mellem Torvet, Overgaden oven Vandet, St. Annægade og Dronningensgade. Til at begynde med var i 1662 på kongeligt initiativ på grunden nærmest Torvet opført et »Børnehus«, en blanding af forsørgelses-, opdragelses- og straffeanstalt for hjemløse børn, som afløser af den tilsvarende institution, som hidtil havde haft til huse i det tidligere Gråbrødreklosters bygninger bag Helligåndskirken. I årenes løb blev Børnehuset i stedse højere grad benyttet som fængsel for både kvindelige og mandlige fanger – i 1790 kaldes det »Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset i København« – for endelig fra 1870 udelukkende at blive benyttet som kvindefængsel. I marts 1928 blev fængslets kvindelige fanger overført til Vestre Fængsel, og nedrivningen af de gamle bygninger kunne begynde.

På den del af grunden, der nu fik façade mod Torvet, Overgaden oven Vandet, en nyanlagt tværgade: Mikkell Vibesgade og Dronningensgade lod Københavns kommune, under ledelse af arkitekterne EDVARD THOMSEN og

FRITZ SCHLEGEL, opføre den store moderne ejendom, som takket være sit særprægede udseende hurtigt blev døbt »Lagkagehuset«. Hertil flyttedes Christianshavns apotek, hvor det åbnedes for publikum 1. juni 1931; beliggenheden var i skrivelse af 26. februar 1929 approberet af ministeriet.

Apoteket er beliggende i ejendommens nordvestlige hjørne med façade dels mod Torvet, dels mod Overgaden oven Vandet. Stueetagens hjørne er afskåret således, at husets øvre del, prydet med apotekets bomærke, Enhjørninghovedet, rager ud over indgangen. Gennem den af udstillingsskabe flankerede yderdør kommer man gennem vindfanget ind i apotekets ekspeditionslokale: officinet, hvor skranken er anbragt løbende parallelt med facaden mod Torvet.

Arealet i stueetagen udgør ca. 210 m² brutto, men lokalet virker, set fra skranken, betydeligt større, under påvirkning af den store bredde, over 9 meter, indenfor denne i forbindelse med den fri udsigt til den ca. 20 m fjerne endevæg, hvor et stort spejl yderligere bidrager til, at afstanden synes større. Foran spejlet er stillet den gamle malmmorter fra 1734, medens morteren fra apoteker BARTHOLOMÆI tid har fået en fremtrædende plads i vinduet ud mod torvet. Stueetagen giver iøvrigt plads for en række arbejdsrum, receptur og defektur, for privatkontoret, det tidligere vagtværelse (nu spisestue) samt bagest i lokalet materialkamre.

I kælderetagen disponeres over et betydeligt større areal, ca. 490 m². Man finder her, ud mod torvet, et stort, smukt laboratorium med tilstødende analytisk laboratorium og maskinrum, alle udstyrede med moderne apparatur og motordrevne maskiner, de forskellige rum indbyrdes adskilte ved glasvægge. Som oplagskælder for fluida og salver, specialiteter m. m. tjener et stort lokale med fritstående korpus, og desuden findes de fornødne rum til flaskeskylning og tørring, et rum for skibskister, lager af emballage, støderum, arkiv samt et badeværelse og garderobe for personalet. Et problem var luftfornyelsen og opnåelsen af de rette temperaturforhold i de dybtliggende kælderlokaler, som dog løstes på en udmærket måde gennem et omfattende ventilationsanlæg; på billedet af damplaboratoriet s. 61 ses luftkanalerne under loftet.

Der skal iøvrigt ikke her bringes nogen detailleret skildring af de enkelte lokalers indretning og udstyr. De vedføjede billeder vil i så henseende, bedre end mange ord, give et indtryk heraf; og desuden findes, som anført i noterne, udførlige beskrivelser af det nye apotek i de faglige tidsskrifter, ligesom man også f. eks. i »Det danske Apotek« kan finde omtalt herfra

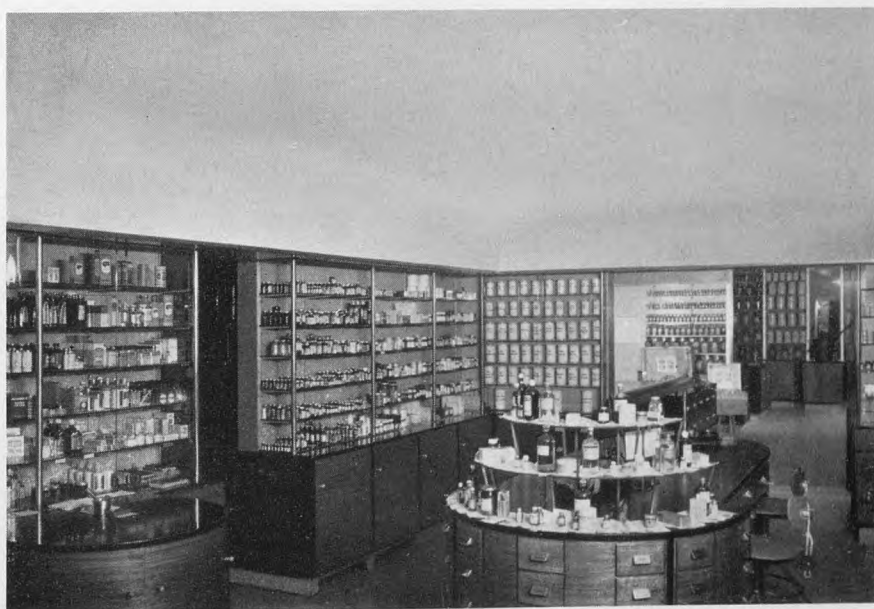
Christianshavns apotek på hjørnet af Torvegade og Overgaden oven Vandet. Indgangsparti.

Fra officinet. Parti af skranken.

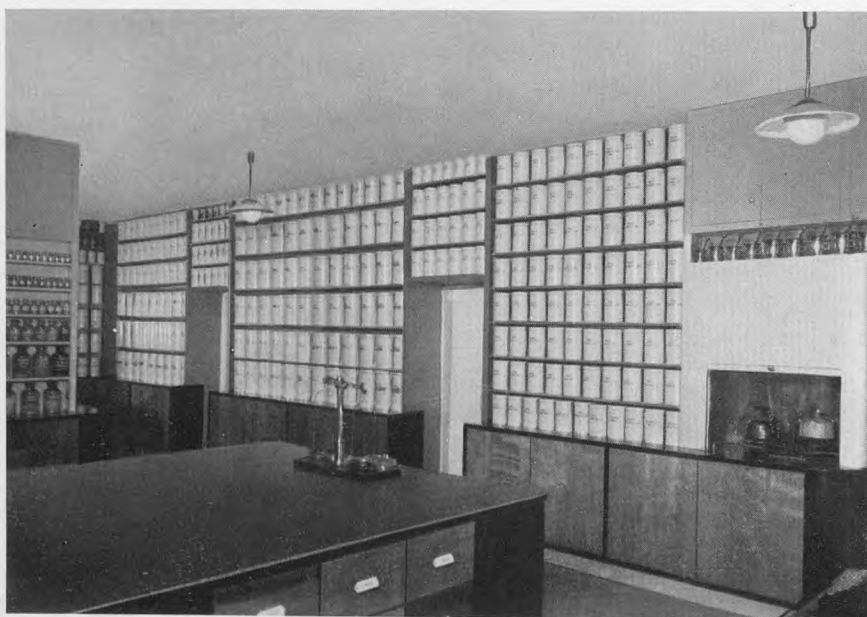
Officinet set fra den bageste del mod skranken, i baggrunden vinduet mod Torvet.

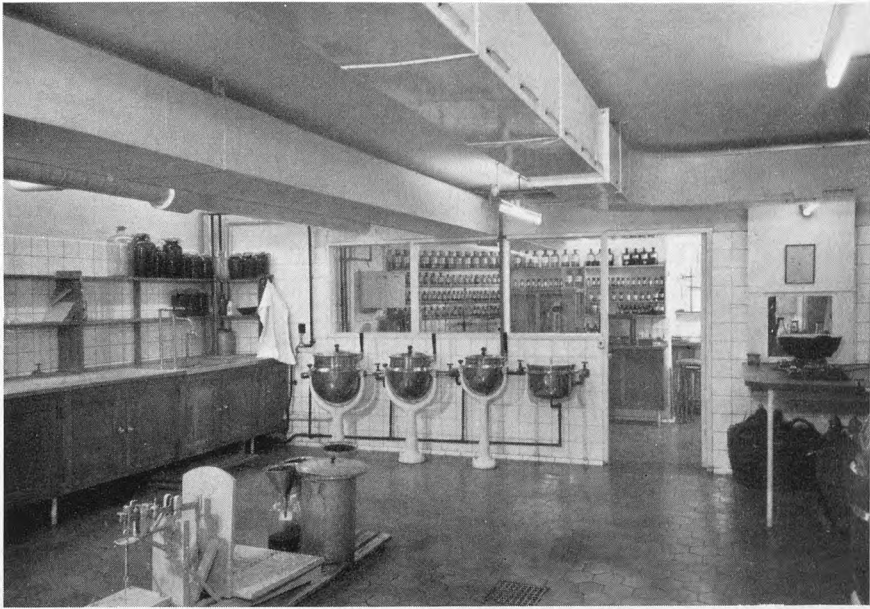
Parti af officinet set fra skranken.

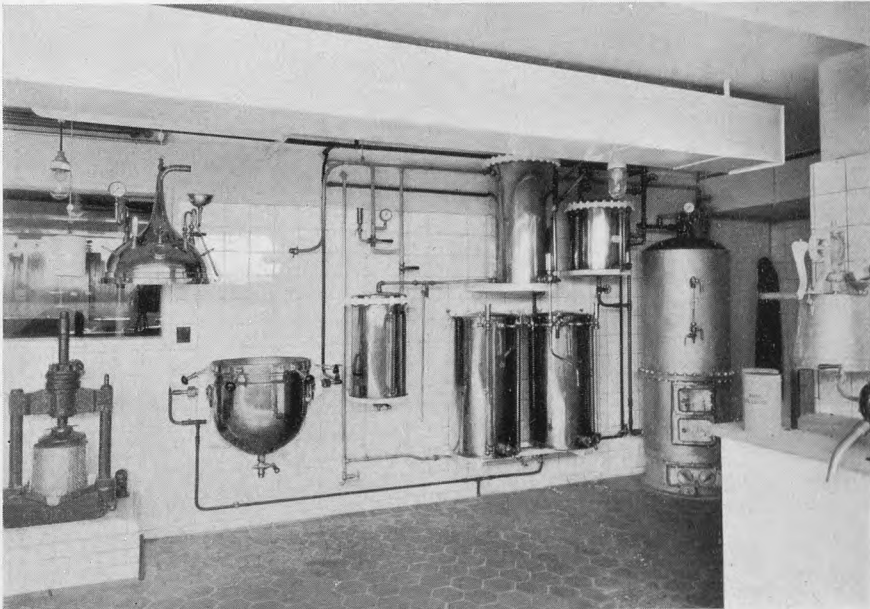
Materialkammer, bageste væg, under spejlet ses malmmorteren fra 1734.

Sidévæg i materialkammeret med døre til kontor og spisestue.

Damlaboratoriet og analytisk laboratorium, under loftet installationen af air condition.

En væg i damlaboratoriet.

Parti fra recepturen, i højre side vindue mod Overgaden oven Vandet.

enkeltheder af interesse for moderne apoteksindretning.³⁷⁾ Men det skal dog her påpeges, at Christianshavns apotek var det første her i landet, som fuldstændig brød med den traditionelle form for udstyr og opbygning af apotek. I denne henseende betegner Christianshavns apotek, i en tiltalende moderat form, en ny stilretning, funktionalismens, indførelse i dansk apoteksbygning. Således som det bl. a. har fundet udtryk i en af de nævnte beskrivelser:

»Fra at være en *historisk* farmaceutisk Seværdighed er Christianshavns Apotek ved Flytningen fra det gamle Hus i Torvegade til de nye Lokaler paa Christianshavns Torv blevet en *hypermoderne* farmaceutisk Seværdighed.«

9. APOTEKETS INDEHAVERE SIDEN 1870

VICTOR CHRISTIAN EMIL LUDOLF HORN. Født i Kerteminde 22. maj 1842, søn af købmand CHRISTIAN HEMPEL HORN og EMILIE AUGUSTA f. HOLM, død i København 29. december 1903.

Efter skoleuddannelse på Sorø akademi var han discipel på Svaneapoteket i København fra 1. august 1858 til 1. august 1862 (medhjælpereksamen ved Københavns stadsfysikat I kar.) og tog farmaceutisk kandidateksamen juli 1864 (laud.). Konditionerede som kandidat 5 år i København og var derefter, som omtalt s. 53, indehaver af Christianshavns apotek fra 1. oktober 1870 til 1. april 1883. Fra 1. november 1884 til sin død var apoteker HORN derefter forpagter af kgl. Frederiks hospitals apotek i København.

Apoteker V. HORN var medlem af bestyrelsen (sekretær) i »Det pharmaceutiske Understøttelsesselskab« fra 1. februar 1874 til 18. maj 1884; ved sit 25 års apotekerjubilæum 1. oktober 1895 skænkede han selskabet 1000 kr.; som apoteker på kgl. Frederiks hospital var han efor for de Cappelske legater.³⁸⁾

★

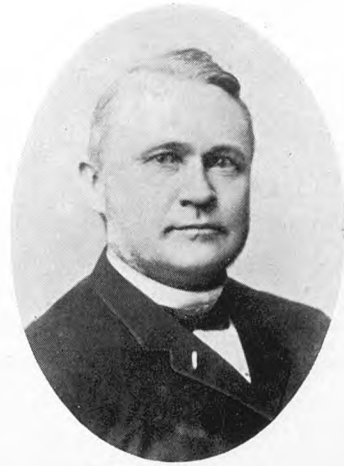
CARL FREDERIK FRIIS PEDERSEN. Født i Vindeby på Lolland 27. februar 1837, søn af gårdejer RASMUS PEDERSEN og ELLEN f. FRIIS, død i København 10. maj 1904.

Var fra maj 1851 til oktober 1854 discipel på Løveapoteket i Nakskov (medhjælpereksamen ved Lolland-Falsters stiftsfysikat I kar.) og tog farmaceutisk kandidateksamen juli 1856 (laud.). Konditionerede i 6 år som kandidat på apotekerne i Nakskov og Køge og var derefter apoteker i Rødby fra 1. august 1862 til 1. oktober 1881 (bevilling udstedt 23. september 1862). Var derefter, som omtalt s. 54, indehaver af Christianshavns apotek fra 1. april 1883 til 1. januar 1890.

Apoteker CARL PEDERSEN var meget interesseret i den farmaceutiske uddannelse og eksamen og udarbejdede forslag til en mere tidsvarende ordning af det farmaceutiske studium. Som apoteker i Rødby var han i årene

VICTOR HORN

CARL F. F. PEDERSEN

1875–1882 eksaminator ved den farmaceutiske medhjælpereksamen i Lolland-Falsters stift. I København var han i årene 1887–1890 medlem af den farmaceutiske eksamenskommission og medlem af den i 1887 af justitsministeriet nedsatte kommission, der skulle foreslå forbedringer i den farmaceutiske undervisning. – I august 1893 udnævntes han til den første farmaceutiske visitator for Danmark, men måtte på grund af svagelighed opgive denne stilling allerede i oktober s. å. uden, såvidt vides, at have fungeret. – Var fra maj 1891 til maj 1900 revisor i »Det pharmaceutiske Understøttelsesselskab«.

Blev 6. august 1887 udnævnt til ridder af Dannebrog.³⁹⁾

★

HANS RASMUS VICTOR PEDERSEN. Født i Rødby 11. september 1864, søn af apoteker CARL FREDERIK FRIIS PEDERSEN og MARIE ANTOINETTE f. JESSEN, død i København 30. august 1954.

Var discipel på Løveapoteket i Nykøbing på Falster fra 1. november 1879 til 1. november 1881 og på Rødby apotek fra 1. november 1881 til medhjælpereksamen 18. oktober 1882 ved Lolland-Falsters stiftsfysikat (I kar.); var fra 1. januar til 1. august 1883 ansat som exam. pharm. på Svaneapoteket i København og tog farmaceutisk kandidateksamen januar 1885. Konditionerede som kandidat på Vesterbro apotek i København fra 1. maj 1885 til 1. august 1886 og derefter hos faderen på Christianshavns apotek, indtil han fra 1. januar 1890 overtog det sammen med cand. pharm. J. C. A.

VICTOR PEDERSEN

J. C. A. JUULMANN

JUULMANN. Som omtalt side 54 bestod dette kompagniskab til 1. januar 1919, hvorefter V. PEDERSEN var ene-indehaver af apoteket til 1. januar 1928. – Derefter til sin død 1954 rentier i København.

Apoteker VICTOR PEDERSEN var censor (i teknik og lovkundskab) ved farmaceutisk medhjælpereksamen oktober 1905 til oktober 1919 og, valgt af Danmarks Apotekerforening, medlem af den farmaceutiske voldgiftsret (suppleant 1915–1918, dommer 1918–1924). – Var desuden indehaver af en lang række ikke-faglige hverv, hvoraf kan nævnes bestyrelsesmedlem (formand) i forskellige grundejer-organisationer, i akts. Bakteriolog. Laboratorium Ratin, i »Det kgl. københavnske Skydeselskab og danske Broderskab«; som medlem af det rådgivende udvalg i »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse« var han særlig virksom for Christianshavnske forhold, bl. a. ved istandsættelsen af Christianshavns vold.

Blev 6. juli 1918 udnævnt til ridder af Dannebrog, 5. september 1934 til Dannebrogsmænd, og i september 1919 til ridder I af den svenske Vasorden.⁴⁰⁾

★

JOHAN CHRISTIAN AMMENTORP JUULMANN. Født på Taarnborggaard ved Korsør 10. august 1859, søn af godsforvalter JOHAN CHRISTIAN JUULMANN og ELISABETH KIRSTINE HANSINE f. AMMENTORP, død som rentier på Frederiksberg 21. september 1920.

Var discipel på Løveapoteket i København fra 3. oktober 1876 til medhjælpereksamen 7. januar 1880 ved Københavns stadslægeembede (I kar.);

var som exam. pharm. ansat samme sted til 30. juni 1880 og på Løveapoteket i Nyborg 1. august 1880 til 1. august 1881; tog farmaceutisk kandidat-eksamen juli 1882 (h. ill.) og januar 1883 (laud.). Konditionerede som kandidat i København, på Løveapoteket i 2¹/₄ år og på Nørre Farimagsgades apotek i 4¹/₂ år og var derefter, som omtalt side 54, medindehaver af Christianshavns apotek fra 1. januar 1890 til 31. december 1918.

Apoteker JUULMANN var i årene 1891–1920 medlem af takstudvalget i Københavns Apotekerforening og indehaver af forskellige ikke-faglige hverv, bl. a. en del år et virksomt medlem af bestyrelsen i Højres Arbejder- og Vælgerforenings 2. kreds og medlem af direktionen for Christianshavns Døtreskole.⁴¹⁾

★

LOUIS FOERSOM. Født i Næstved 16. maj 1890, søn af apoteker JAMES HENRY FOERSOM og 2. hustru MAGDALENE JENSINE f. PFAFF.

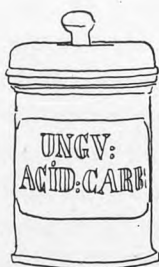
Var discipel på Nørrebro apotek i København fra 1. maj 1908 til farmaceutisk medhjælpereksamen oktober 1911 (I kar.) og tog farmaceutisk kandidateksamen oktober 1913 (II kar.). Var i årene 1914–1919 bestyrer af apoteket i Helsingør og konditionerede senere i København på Store Vibenshus apotek og Christianshavns apotek; overtog derefter, som nærmere omtalt side 54, fra 1. januar 1928 Christianshavns apotek, hvortil bevilling var udstedt 21. december 1927 (fornyset 8. juli 1938 efter privilegiets afløsning⁴²⁾). – Indehaver af firmaet »Louis Foersom«, København (1932);

LOUIS FOERSOM

medstifter af og direktør for »Valdemar Larsens Eftf. Akts.«, København, siden 1949.

Apoteker LOUIS FOERSOM var medlem af bestyrelsen (sekretær) i Københavns Apotekerforening 1930-32 og medlem af samme forenings takst-udvalg 1929-55, suppleant til hovedbestyrelsen i Danmarks Apotekerforening 1937-43, sagkyndig for Retslægerådet i sager vedrørende apoteker-væsenet 1947-53 og er siden 1946 formand for »Sammenslutningen af Apotekere med tidligere salgbart Privilegium«. - Af andre hverv kan nævnes: medlem af bestyrelsen i »Brancheforeningen for importører af medicinalvarer og medicinske specialiteter« 1942-54.

NOTER

1. Af litteratur vedrørende Christianshavns historie er bl. a. benyttet:
Vilh. Lorenzen: CHRISTIAN IV.s BYANLÆG OG ANDRE BYBYGNINGSARBEJDER. København 1937.
Steffen Linvald: CHRISTIANSHAVN (Strejftog i Christian IVs By. I-II). Udg. af Foreningen Fremtiden. København 1948.
Mogens Lebech: CHRISTIANSHAVN. En konges tanke blev til virkelighed. Udg. af Akts. Burmeister & Wain. København 1955.
Af litteratur vedrørende Christianshavns apotek er benyttet:
E. Dam: CHRISTIANSHAVNS APOTHEK 1707-1907. Til Minde om 200 Aars Virksomhed. Udg. af V. Pedersen & Juulmann. København 1907.
Dam & Schæffer: DE DANSKE APOTEKERS HISTORIE. Bind II, s. 135-155 (Christianshavns Apotek). København 1928. (forkortet = D. d. Ap. Hist.).
2. Hofguldsmed FERDINAND KYBLICHS ejendom var en hjørnegrund med façader mod Østergade, den senere nedlagte Integade og Lille Kongensgade; på grunden findes nu kgl. hof-buntmager A. C. Bangs ejendom, Østergade nr. 27 (jfr. H. U. Ramsing: Københavns Ejendomme 1377-1728. I. Øster Kvarter. København 1943).
3. Vedrørende B. F. KYBLICHS virksomhed som apoteker i Kalundborg jfr. D.d.Ap. Hist. II s. 24-26.
4. De omtalte ansøgninger, forskellige indlæg og selve apotekerbevillingen er *in extenso* gengivet i E. Dam. 1. c. (1907).
5. Om JACOB BARTHOLOMÆUS og apoteket i Roskilde (Domapoteket) jfr. D.d.Ap. Hist. I, s. 464 ofl.
6. JOHANNES GOTTLIEB DE BÖTTICHER (1677-1762), dr. med. 1705, prakt. læge i København fra 1702. I 1735 indsendte han til magistraten i København et klageskrift over indgreb i de promoverede medicis rettigheder af apotekere, bartskaarere, kemister, broksnidere, kvaksalvere o.m.fl. (jfr. Herholdt & Mansa: Samlinger til den danske Medicinal-Historie. I. København 1835, s. 295 oflg.).
7. KJØBENHAVNS HUSE OG INDVAANERE EFTER BRANDEN 1728. Udg. af Københavns Brandforsikring. København 1906.

8. I Mogens Lebech. 1. c. (1955) er s. 110 afbildet en morter tilhørende Christianshavns apotek, i teksten fejlagtigt angivet som BARTHOLOMÆI morter; tegningen forestiller den af apoteker J. P. PFLUGMACHER fra Vajsenhusets apotek medbragte morter (m. årstallet 1734).
9. GAMLE DOKUMENTER VEDRØRENDE CHRISTIANSHAVNS APOTHEK. Skænkede til Historisk pharmaceutisk Samling 2. August 1888 af Apotheker CARL PEDERSEN. (opbevares nu i den farmaceutiske afdeling af Universitetets medicinsk-historiske Museum, København).
10. Erich Pontoppidan: DEN DANSKE ATLAS. II. København 1764 skriver under „Hillerød“: „For syv Aars Tid, er her ved Sammenskud af nogle Private, anlagt et stort og kostbart Salpeterværk. Hidindtil haver Producten ikke svaret til Omkostningerne, formedelst de vidtløftige Bygninger, som have udkrævet en Snees Tusinde Rixdaler“.
11. Den kongelige Hoved- og Residentz-Stad KJØBENHAVNS BESKRIVELSE . . . ved N. Jonge *Hafniensis*. Den anden Tome. (udg. af Selskabet for dansk Kulturhistorie. København 1945).
12. C. Nyrop: DET KONGELIGE FREDERIKS HOSPITALS APOTEKERE. Historiske Meddelelser. København 1917. Heri udførlig biografi af apoteker J. D. CAPPEL (jfr. også D.d.Ap.Hist. II, s. 311–314).
13. FR. H. MÜLLERS ansøgning, bevilling og de forskellige indlæg i denne sag er for største delen *in extenso* gengivet i E. Dam. 1. c. (1907).
14. Det medicinske Fakultets Eksamensprotokol (afskrift i Danmarks farmaceutiske Højskoles bibliotek).
15. Jfr. iøvrigt „Vajsenhusapoteket i København“ i D.d.Ap.Hist. II, s. 200.
16. Af den righoldige litteratur vedrørende Fr. H. Müller kan nævnes:
  - FRANTZ HENRICH MÜLLERS SELVBIOGRAFI: Meddelt af Ad. Clément (Personalhist. Tidsskrift 8. R., 3. B. 1924, s. 196–218).
  - C. Nyrop: FRANTZ HENRICH MÜLLER, den kgl. danske Porcellænsfabriks Stifter. (Personalhist. Tidsskrift 4. R., 4. B. 1901, s. 172–217).
  - T. P. Elkjer: FRANTZ HEINRICH MÜLLER I SIT LABORATORIUM (Farm. Tidende 44. 1934, s. 402–410).
  - VILH. BERGSØE giver i sine erindringer, første bind („De forbistrede Drengene“. København 1898) en livlig skildring af den kgl. Porcelænsfabriks historie, på enkelte punkter dog ikke helt i overensstemmelse med de virkelige kendsgerninger.
  - Jfr. også biografier i D.d.Ap.Hist. II, s. 142–145 og de forskellige biografiske leksika (med yderligere litteraturhenvisninger).

17. JOHAN THEODOR HOLMSKJOLD (1731–1793), medic. eksamen 1760, medicus og professor i botanik ved Sorø akademi 1762, generalpostdirektør i København 1767, kabinetssekretær 1772, medlem af direktionen for den kgl. Porcelainsfabrik 1779–1793.
18. Om J. P. Pflugmacher og Vajsenhusets apotek jfr. D.d.Ap.Hist. II, s. 200–201.
19. Jens Lind: Botaniserende Farmaceuter. (Farm. Tidende 25. 1915, s. 48).
20. THEORETISK OG PRAKTISK ANVISNING TIL APOTHEKERKUNSTEN ved Nicolay Tychsen. Kjøbenhavn 1804. Første Deel s. XV.
21. J. D. Herholdt: ET BIDRAG TIL PHARMACIENS OG MEDICINAL-TAXTENS HISTORIE i Danmark. Kjøbenhavn 1811.
22. JEPPE HANSEN SMITH (1759–1821), uddannet først som kirurg, senere medic. eksamen 1794, prakt. læge i København og tillige stor virksomhed som manuduktør (kemi og fysik); ved siden heraf betydelig virksomhed som instrumentmager (Professor Smiths Etablissement).
23. Nekrolog over G. M. Pflugmacher (Archiv for Pharmaci og techn. Chemi 1868).
24. Det kgl. Sundhedskollegiums arkiv (Rigsarkivet). Deliberationsprotokol 1837–1843 (møder 16/11 1839, 4/1 1840, 25/1 1840); Brevbog, brev til Københavns magistrat 30/11 1839, fol. 319, nr. 293.
25. Ejendommen MINESLYST var opført 1799 og havde da et tilliggende på 7 tønder land; den købtes 1852 af J. C. HAUBERG, som 1883 udstykkede den i 2 lodder; på hovedparcellen ligger nu „Københavns og Omegns Sygehjem“, Ordrupvej nr. 30. (Ejler Nystrom: FRA NORDSJÆLLANDS ØRESUNDSKYST. København 1938).
26. Karl Meyer: DE FORENEDE BRYGGERIER 1891–1916. København 1916. PETER AUGUST VOGELIUS (1821–1889), farm.eksamen 1842 II (laud.); ved bryggerivæsen (på Gl. Carlsberg 1852–56, på bryggeriet i Rahbeks Allé 1860–87); medlem af borgerrepræsentationen i København.
27. I J. C. HAUBERGS ægteskab med MARGRETHE SOFIE ARBOE var bl. a. sønnerne:
  - PETER CHR. HAUBERG (1844–1928), numismatiker og arkæolog, museumsinspektør. I dennes ægteskab med MICHELLE CHRISTIANE STENDER bl. a. sønnerne:
    - PETER MICHAEL HAUBERG, f. 1882, cand. pharm. 1906, apoteker i Otterup 1937–1956.
    - POUL RICHARD HAUBERG, f. 1887, cand. pharm. 1912, apoteker i Stenlille 1941, medicinalhistoriker.
  - SOPHUS CHRISTOPHER HAUBERG (1848–1920), industridrivende (maskinfabriker).

Har skrevet erindringer fra Christianshavns apotek („Mit Hjem“. Tekst og Billeder. København 1911).

OTTO ERNST HAUBERG (1851–1923), apoteker i Randers, Svaneapoteket, 1881–1909 (biografi i D.d.Ap.Hist. II, s. 737).

28. Om PETER CHR. ABILDGAARD kan henvises til „Dansk veterinærhistorisk Aarbog“. Syvende Aargang 1940 og de forskellige biografiske leksika.
Aage Schæffer: Et Par Ord om Peter Chr. Abildgaards farmaceutiske Læreaar (Maanedsskr. for Dyr læger 60. 1948, s. 86–90).
29. H. C. Tscherning: EFTERRETNING OM DEN KONGELIGE DANSKE VETERINÆRSKOLE. Kjøbenhavn 1854.
S. Linvald. I. c. II, s. 82–84.
Jens Lind: Botaniserende Farmaceuter. (Farm. Tidende 25. 1915, s. 63, 89) (under omtale af E. R. Viborg o. a.).
30. Denne visitatsprotokol opbevares nu i den farmaceutiske afdeling i Universitetets medicinsk-historiske Museum, København.
31. Indtil 1902 var Torvegade på Christianshavn delt i Lille Torvegade (fra Knippelsbro til Overgaden neden Vandet) og Store Torvegade (fra Overgaden oven Vandet til Christianshavns vold).
32. Zur Geschichte der Einhorn-Apotheke in Speyer (Zur Geschichte der Pharmazie. 1954. nr. 1, s. 1–4).
33. Axel Garboe: ENHJØRNINGEN, især i Natur- og Lægevidenskabens Historie. København 1915 (Medicinsk-historiske Smaaskrifter. Nr. 12).
34. Dampapparatet i Christianshavns Apotheks Laboratorium (Pharm. Tidende 1. 1861–62, sp. 231–234 med tegning på følgeblad).
35. Visitatsprotokol, autoriseret 9. oktober 1918, omfattende visitatser i tidsrummet 5. september 1918–12. juni 1946 (i apotekets arkiv).
36. Peter Holm: „DEN GAMLE BY“ I AARHUS. Apoteket. Aarhus 1951, s. 238 oflg..
Dannesboe Andersen: GAMMELT DANSK APOTEKSINVENTAR. Udg. af Danmarks Apotekerforening. København 1944.
37. Christianshavns Apotek i dets nye Lokaler. (Archiv f. Pharmaci og Chemi 38. 1931, s. 244–247).
Det gamle Apotek i moderne Omgivelser. (Berl. Tidende 2. juni 1931, aftrykt i Farm. Tidende 41. 1931, s. 376–377).
E. Hesseldahl og H. R. Zeuthen: NYE APOTEKERS' INDRETNING OMKRING 1930.

Særtryk af Farm. Tidende 1932. København 1933.

DET DANSKE APOTEK. Dansk Farmaceutforenings Forlag. København 1944.

38. V. HORN. Biografier i D.d.Ap.Hist. II, s. 321–323, E. Dam. 1. c. 1907, C. Nyrop 1. c. 1917; nekrolog i Archiv f. Pharm. og Chemi 11. 1904, s. 16, 80.
39. C. F. F. PEDERSEN. Biografier i D.d.Ap.Hist. II, s. 151–152, E. Dam 1. c. 1907; nekrolog i Archiv f. Pharm. og Chemi 11. 1904, s. 175–176.
40. H. R. V. PEDERSEN. Biografier i D.d.Ap.Hist. II, s. 153–154, E. Dam 1. c. 1907, Krak. Blaa Bog (1954). I Farm. Tidende 64. 1954, s. 643 anføres fejlagtigt „død i Aalborg“.
41. C. J. A. JUULMANN. Biografier i D.d.Ap.Hist. II, s. 152–153, E. Dam 1. c. 1907; nekrolog i Archiv f. Pharm. og Chemi 27. 1920, s. 222–223.
42. I henhold til bestemmelserne i lov nr. 107 af 31. marts 1932 om apotekervæsenet blev privilegiet for Christianshavns apotek afløst pr. 1. juli 1938, erstatningssum 515.000 kr., amortisationstid 1. juli 1938–15. oktober 1974.

NAVNELISTE

AASHEIM, A. N., fysiker, dr. med., professor	48
ABILDGAARD, PETER CHR., læge, veterinær, professor	24, 46
AMMENTORP, ELISABETH K. H., gift JUULMANN	66
ARBOE, ELISABETH D. f. SONNE	45
„ , MARGRETHE SOFIE, gift HAUBERG	45
„ , THOMAS, skibskaptajn	45
BALSLEV, CHRISTOPHER PEDERSEN, apoteker, Odense	12
„ , KAREN f. RIISBRIGH	12
„ , PEDER, læge, dr. medic.	12, 13
BANG, FREDERIK LUDVIG, dr. med., professor	42
BARTHOLOMÆUS, ANNA f. MUNCH	15
„ , CATHARINA ELISABETH f. BÖTTICHER	16
„ , JACOB jun., apoteker, Christianshavn	15-22, 48, 49, 55
„ , JACOB sen., apoteker, Roskilde	15
BECKER, JOHAN GOTTFRIED (1639-1711), kgl. hofapoteker, København	13
„ , JOHAN GOTTFRIED (1723-1790), kgl. hofapoteker, København	20, 28, 36
BENTHIEN, HELENE MARIE, gift PFLUGMACHER	43
BERGER, ANNA DOROTHEA, gift MÜLLER	34
BERTELSDATTER, KAREN, gift KYBLICH	10
BLAU, JOHAN GOTTLIEB, apoteker, København	42
BRØNDSTORPH, CECILIE M., gift PFLUGMACHER	39, 42
„ , MATHIAS, proprietær	39
BÖTTICHER, CATHRINE E., gift BARTHOLOMÆUS	16
„ , ELISABETH f. RAHN	16
„ , JOVINIANUS, borgmester, toldinspektør	16
„ , JOHANNES GOTTLIEB, læge, dr. medic.	16
CALLISEN, HEINRICH, dr. med., professor	48
CAPPEL, J. D., apoteker, København	23, 24, 28, 41
CLAR, C. F. G., apoteker, Rendsborg	24
EHLERS, ØLLEGAARD CHRISTIANE, gift MÜLLER	23
ELLER, JOHAN G. H., apoteker, Glückstadt	36
ESCHRICHT, D. F., dr. med., professor	44
FLEISCHER, GREGORIUS, apoteker, København	13
FOERSOM, JAMES HENRY, apoteker, Næstved	67
„ , LOUIS, apoteker, Christianshavn	54, 67

FOERSOM, MAGDALENE J. f. PFAFF	67
FRIIS, ELLEN, gift PEDERSEN	64
GJERULF, FREDERIK, apoteker, Kalundborg	10
„ , HEDEVIG f. TOMASDATTER	10
GRAM, CHRISTOFFER, læge, apoteker, Norge	23
HAGEN, BERNHARD, apoteker, København	23
„ , MATHIAS, apoteker, København	36
HAMMER, JØRGEN, apoteksdiscipel	42
HARTMANN, ANNA CATHRINE, gift KELLINGHUSEN	18
HAUBERG, JØRGEN CHR., apoteker, Christianshavn	44-47, 53, 55
„ , KAREN SOFIE f. WENDEL	44
„ , MARGRETHE SOFIE f. ARBOE	45
„ , MICHELLE C. f. STENDER	71
„ , OTTO ERNST, apoteker, Randers	72
„ , PETER CHR., landmand, brænderiejer	44
„ , PETER CHR., museumsinspektør	71
„ , PETER MICHAEL, apoteker, Otterup	71
„ , POUL RICHARD, apoteker, Stenlille	71
„ , SOPHUS CHR., fabrikejer	45, 71
HELLERUNG, mekanikus, København	45
HERHOLDT, J. D., dr. med., professor	42
HOLM, ANNA CATHRINE, gift MÜLLER	34
„ , CATHRINE LUCIE f. v. LENGERCKEN	34
„ , EMILIE AUGUSTA, gift HORN	64
„ , JOHAN THEODOR, se HOLMSKJOLD	
„ , THOMAS NICOLAI, kirurg, Nyborg	34
HOLMSKJOLD, JOH. TH., læge, hofembedsmand	32, 35
HORN, CHRISTIAN HEMPEL, købmand	64
„ , EMILIE AUGUSTA f. HOLM	64
„ , VICTOR C. E. L., apoteker, København	53, 54, 64
HORNEMANN, J. W., professor botan., dr. phil. h. c.	42
JESSEN, MARIE ANTOINETTE, gift PEDERSEN	65
JOENSEN, NIELS, brændevinsbrænder	13
JULIANE MARIE, dronning	32, 35
JUULMANN, ELISABETH K. H. f. AMMENTORP	66
„ , JOHAN CHR., godsforvalter	66
„ , J. C. A., apoteker, Christianshavn	54, 66
KELLINGHUSEN, ANNA CATHRINE f. HARTMANN	18
„ , KAREN, gift DE PLACE	18
„ , PETER, urtekræmmer	18
KRATZENSTEIN, CHR. G., naturforsker, læge, professor	28, 36, 38
KYBLICH, B. F., apoteker, Kalundborg og København	10-14, 52
„ , FERDINAND, hofguldsmed	10, 52

KÜBLICH, HEDEVIG f. TOMASDATTER	10
„ , KAREN f. BERTELSDATTER	10
LENGERCKEN, CATHRINE L. VON, gift HOLM	34
„ , DOROTHEA VON, gift DE PLACE	18
LINNÉ, CARL VON, botaniker	23
MADSEN, KARL, kunsthistoriker	34
MANGOR, CHR. E., stadsfysikus	31, 38, 48
MANTHEY, J. G. L., apoteker, København	33
MEZA, C. J. F. (SALOMON) DE, prakt. læge, dr. med.	48
MULE, HANS, professor medic.	13
MUNCH, ANNA, gift 1. BARTHOLOMÆUS, 2. RAHN	15
MÜHLENSTETH, J. A., apoteker, København	22, 31, 50
MÜLLER, ANNA CATHRINE f. HOLM	34
„ , ANNA DOROTHEA f. BERGER	34
„ , FRANTZ HENRICH, apoteker, København	22, 23-35, 38, 41, 49, 50, 52, 55
„ , FRANTZ HENRICH, farmaceut	34
„ , FRANTZ HENRICH, kgl. materialforvalter	23
„ , PETER, apoteksdiscipel	42
„ , ØLLEGAARD CHRISTIANE f. EHLERS	23
MYNSTER, OLE H., dr. med., professor	42
PEDERSEN, C. F. F., apoteker, Rødby og Christianshavn	54, 64, 65
„ , ELLEN f. FRIIS	64
„ , H. R. VICTOR, apoteker, Christianshavn	54, 65
„ , MARIE ANTOINETTE f. JESSEN	65
„ , RASMUS, gårdejer	64
PFUFF, MAGDALENE J., gift FOERSOM	67
PFLUGMACHER, CECILIE M., f. BRØNDSTORPH	39, 42
„ , G. M., apoteker, Christianshavn	39, 42, 43, 49
„ , HELENE MARIE f. BENTHIEN	43
„ , KAREN JOHANNE	39
„ , J. P., apoteker, Christianshavn	22, 31, 36-42, 48, 49, 52, 53
PLACE, DOROTHEA DE, f. v. LENGERCKEN	18
„ , EDVARD DE, urtekræmmer	18
„ , KAREN DE, f. KELLINGHUSEN	18
„ , MATHIAS DE, apoteker, Christianshavn	15, 18-22, 31, 49
RAHN, ANNA f. MUNCH	15
„ , ELISABETH, gift BÖTTICHER	16
„ , MARTINUS, apoteker, Roskilde	15, 16
RIISBRIGH, KAREN, gift BALSLEV	12
ROSENKRANTZ, IVER, gesandt	12
SAXTORPH, JOH. SYLVESTER, dr. med., professor	42
„ , MATHIAS, dr. med., professor	28, 38, 48
SCHARFFENBERG, M., apoteker, København	13

SCHLEGEL, FRITZ, arkitekt	57
SCHUMACHER, H. C. F., overkirurg, professor	39
SCHÖNHEYDER, JOH. HENRIK, dr. medic., prakt. læge	38
SMITH, J. H., læge, manuduktør, instrumentmager	42
SONNE, ELISABETH D., gift ARBOE	45
STENDER, MICHELLE C., gift HAUBERG	71
SVENDSEN, SVEND, ekvipagemester	22
THOMSEN, EDVARD, arkitekt, professor	56
THOTT, OTTO greve, oversekretær	26
TODE, JOH. CL., dr. med., professor	36
TOMASDATTER, HEDEVIG, gift 1. GIERULF, 2. KYBLICH	10
TYCHSEN, NIC., apoteker, København	22, 41, 50
WABST, ARENT, hofapoteker, Braunschweig	36
WALERIUS, J. G., kemiker	23
WENGEL, KAREN SOFIE, gift HAUBERG	44
WINDING, KNUD, apoteker, Hillerød	41
WIRTH, TOBIAS, farmaceut, destillatør	15
VOGELIUS, P. A., farmaceut, brygger	45
WORM, OLE, professor medic.	13

Bogen er sat med
Garamond antikva og trykt af
JOHNSEN & JOHNSEN

*

Farveklicheer:
BERNH. MIDDELBOES REPRODUKTIONSANSTALT

*

Øvrige klicheer:
SCHMIDT & JOHANSEN

*

Indbinding:
PETERSEN & PETERSEN

*

Tegninger:
KAI RICH

HOVEDBIBLIOTEKET
KULTORVET 2, 1175 K

*09.6155 Schæffer, Åge

Christianshavns
Apotek

ex. 626

9 007 6086